

ఓం

ఛం దో హం సి

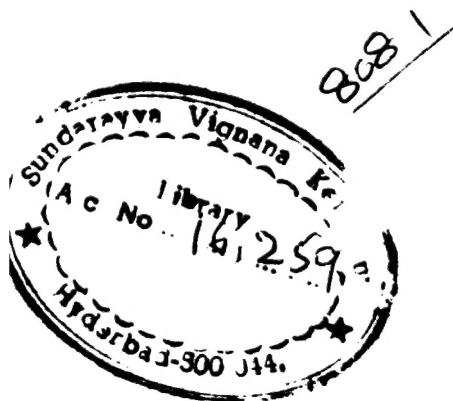
(మలు మలయిక)

జాత్యుపజాతి, దేశి, చిత్ర, బంధ, గర్భ
కవితా కలితము

బుర్రా శమలాదేవి
(విశాఖ)

నర్వస్వామ్యములు రచయిత్రివి

మూల్యము రు 3-00

C-6107

19
26
100

తొలి పలుకు

శ్రీమతి బుర్రా కమలాదేవి రెండేళ్లక్రిందట రచించిన చందోహాసి తొలిమలయికకు తొలిపలుకు పలికినవాడ నగుటచేత ఈమె ఇప్పుడు రచించిన ఈ చందోహాసి 'మలుమలయికకు' కూడ తొలిపలుకు పలుకగల భాగ్యము లభించినది, ఆతొలిమలయిక లేజనరాని నడబెడంగులతో మందాకినీ వీచికలందువలె నడిచినది. ఇప్పుడీ మలుమలయిక ప్రాథాంగనా గభీరగమనముతో సమతలమున ప్రవహించు ప్రళాంతగంగా స్రవంతీ తోయమువలె సాగినది. ఈ భిన్నగతులకు తగిన కారణములేకపోలేదు. ఆ తొలిమలయికలో ఉన్న స్వేచ్ఛ ఈ మలుమలయికలో ఉండుటకువీలులేదు. చిత్ర, బింద గర్భకవితాకలితమైన రచన ప్రాధ కవులకే కాని బాలకవులకు సాధ్యముకాదు. ఇట్టి రచన గావించుటకు కావలసిన పాండిత్యము, కవితా సామర్థ్యము లెస్సగా అలవర్చుకొన్న కవయిత్రి కనుకనే కమలాదేవి ఇట్టి క్లిష్టమయిన రచన సాధింపగలిగినది. దుర్బటములయిన పెక్కు ప్రతిబిందములతో రచన సాగించవలసి వచ్చినా పద్యములందలి కవితాధార నిరాఘాటముగాను మనోహరముగాను సాగినదేకాని ఎక్కడను కుంటుపడలేదు, అంతేకాదు భావోన్నత్యమునకు అనుగుణమయిన నడకసాగినది, ఈ కమలాదేవి భావములు సుకుమారములయినవి, పదముల కూర్పు ప్రసన్నతగలది, పందర్పమునుబట్టి 'దండకము' 'విరుదావళి' మొదలయిన రచనలలో ఓజో గుణము ప్రస్ఫుటమయినది. ఏ విబంధనలునులేని 'మనవి' 'స్వస్వభావన' లోని పద్యములు "మనోజవం మారుతి కుల్యవేగం" అనురీతిగా పరుగు లెత్తినవి.

ఈ గ్రంథములోని పద్యములు ఇంచు మించు అన్నీ చక్కని భారాకుద్ధిగలిగి ఇంపుగా నడచునవి చెప్పినప్పుడు ఏవో రెండుమూడు పద్యముల సుదాహరించుట మంచిదేకాని తక్కిన పద్యములు మమ్ముదా

హరింపక విడిచిపెట్టినారేమని కలహింపవచ్చునని భయపడుతున్నాను. సంపెగవుప్పులు పొల్లములో దాచిపెట్టినా అది నహజమయిన తమకమ్మని కావలసిన తమంతలామే గోచరమగునట్లు నేను ప్రత్యేకించి ఉదాహరించకపోయినా పద్యముల నడబెడంగులు పాఠకులు చదివీ చదువగానే విశదముకాగలవు.

సీసపద్యములు హృద్యముగా నడిపించుటలో కమలాదేవి శ్రీనాథ పోతనామాత్యులకు ఏకలవ్యునివంటి శిష్యురాలు కాబోయి. దండకము రచించినప్పుడీమె క్యామలా దండకము జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొన్నదేమో.

అప్పకవి చెప్పిన లక్షణమునుబట్టిగాని, లక్ష్యములుగా చూపించిన పద్యములబట్టికాని కొన్ని పద్యముల నడక ఎట్లుండునో తెలిసికొనుట కష్టము. కొన్నిటను సంప్రదాయ సిద్ధమయిన నడక కనబడదు. అందు కతడు 'వృషభగతి' రగడకుకూర్చిన లక్ష్య లక్షణ పద్యమొక ఉదాహరణముగా చూపించిన చాలును. కమలాదేవి రచించిన పద్యము వసు చరిత్రలోని 'బాల బాల రసాలసాలము' అనే పద్యములోనున్న రీతిని వృషభగతిరగడకు సంప్రదాయ సిద్ధమయిన నడకను తెలియజేస్తూ మనోజ్ఞముగా రచితమయినది హరిణగతి పద్యముకూడ అట్లే రచితమై యుండవలసినది కాని అట్లుకాలేదని విచారిస్తున్నాను. అయినా ఈ చిన్న విషయము మనమంతగా పాటించరాదు.

సామగాన ప్రయోదాహరణము విశిష్టమయిన ఒక ప్రత్యేక ఖండ కావ్యముగా రచితమయినది. ఇందు కమలాదేవి వాగ్దేవిని వర్ణిస్తూ మున్నూరు రాగములను పేర్కొన్నది ఈ రాగములపేర్లు ఎత్తుకొన్న ప్రసంగమునకు అమరియున్నవేకాని అప్రస్తుత ప్రసంగములవలె కనబడవు. ఇందలి వీణావతరణము కడు మనోజ్ఞముగా నున్నది.

ఏకాక్షరి మొదలయిన పద్యములున్న బంధకవిత్వమునందలి పద్యములున్న అవ్యకవి మలువైన మార్గమును అనుసరించి సంబోధన పదములతో రచించెను. కమలాదేవి అట్లుగాక ఒకొక్కపద్యము ఒకొక్క ప్రత్యేక భావనతో స్వయం పోషకమగునట్లుకూర్చి ఇంపుగా రచన సాగించినది

కమలాదేవి భంసోహంసి ఉపనిషత్తులలోని హంసవలె తనమలయికలు సాగించినట్లున్నది. ఆధ్యాత్మిక గ్రంథములలో చెప్పినట్లు బ్రహ్మజడ స్వరూపమయినట్లు నిరూపించి సరస్వతీ పోర్ణిత్వాహమువలన సృష్టికర్త అయినట్లు చిత్రీకరించినది, అంతేకాక కమలాదేవి తన మనవి స్వస్వభావన, పద్యములందు ప్రగాఢమయిన తన అద్వైతాభిమానమును వెల్లడించినది.

చంద్రికాస్త్రీ గ్రంథములన్నీ నేటివరకు కవులేకాని కవయిత్రులు రచించినట్లు కనబడదు. అందుచేత ఇట్టి రచన సాగించుటలో కమలాదేవియే ప్రథమ కవయిత్రీ అని చెప్పవలెను. ఈ గ్రంథ రచనలో ఒక ప్ర్యతేకత గోచరిస్తున్నది. ఈ రచన సాగించిన వారెవరో చెప్పక పోయినా ఎవరో ప్రీ యే రచించి యుండునని పాఠకులు, నులువుగా తెలిసికోగలరు. ఎందుచేతననగా ప్రీలకు నహజమయిన కోమలత్వము సౌకుమార్యము పడలాలిత్యము మృదుమధుర భావములు గ్రంథమందంతటను గోచరించును.

అచ్చుకూర్చువారున్న ప్రాపులు దిద్దువారున్న ఎంత గొప్ప శ్రద్ధ వహించినా మన తెలుగు గ్రంథములకు అచ్చుకప్పులు తప్పవు కాబోలును. ఈ గ్రంథమునకున్న తప్పుపులి పట్టిక చేర్చవలసి వచ్చినది.

ఈ మలుమలయికతో కమలాదేవి ఛందోహంసి మనసార విహరించి ప్రేక్షకులకు కనుపండువగావించినది. తన ఛందోహంసితో పాటు కమలాదేవికూడ ధన్యురాలయినది. భగవంతుడీమెకు ఆయురారోగ్యభాగ్యములొసంగి ఇంకను ఇట్టి రచనలేక ఇంతకంటె ఎక్కువ మేలయిన రచనలుకూడ సాగింపగల శక్తి సామర్థ్యము లీమెకు ప్రసాదించునుగాక.

మ కా ము }
విశాఖ }

గిడుగు వెంకటసీతాపతి

15-5-1965

శ్రీ

వి శా ఖ సా ర స్వ త వే ది కా.

చందోహంసి

శ్రీ విశ్వనాథ సుప్రతిష్ఠితమై సరస సాహిత్యసహృదయులచే విర్వహింపబడు శ్రీ విశాఖ సారస్వతీ వేదిక యైదేండ్లు వన్నె చిన్నెల నల రించుకొనిన యొక రమణీయ సరస్వతీ విహార రంగము. బహుముఖీన సరస్వతి మనోజ్ఞమయిన బహుశాఖల విదృట విచ్ఛలు నివాసము నెల కొల్చుకొనినది. కవితాగానములతోపాటు ఆధ్యాత్మిక విచారణలు, కావ్య విమర్శనలు, గ్రంథపర్యాలోచనలు, సాంస్కృతిక సంవాదములు నియమ బద్ధమై బంధురభంగిని విలసిల్లినవి. ఇది రమణీయమైన అనియమ వియత పద్య. పరనిర్వృతిప్రద బహ్వర్థప్రతి పాదీతా- నన్యపరతంత్రమై వ్యవహరించు నచ్చ సారస్వత రంగము. ఇది వ్యాయముగ నొక విద్యత్కమలాకరము. ఇందు సరస్వతి విచిత్రవిహారముతో ననన్యముగ పెక్కు చందోహంసులు రమ్యగమకముల వెలార్చినది. చందస్సు సువ్యాఖ్యనొందినది. స్వచ్ఛందముగ అపూర్వవాగ్విన్యాసముల గర్భితానే కార్థసుభగమై చందోహంసి తొలుమలయికతో సంతుష్టిచెందక మలుమల యిక సలుపుచున్నది. ఎన్నిమలయికలు సరస్వతీ సాహితీరంగమున విక ముందు తీర్చిబడవలసియున్నవో ఆవిశ్వనాథులకే తెలియవలయును.

ఆరంభమునుంగి శ్రీమతి బుర్రా కమలాదేవి మా విశాఖ సారస్వతీ వేదిక కొక పెట్టని దీపము. సర్వమనోజ్ఞభావబంధుర చిద్విలాసశో భాయుతమయిన సరస్వతీ ప్రతిరూపమును తద్దేవీ భావాంబర విశ్రుత విహార ప్రతీకముగా బరమభక్తి ప్రసాదించిన సాధ్వీమణి, సరస్వతీ కరిష్టమాణిక్య వీణా నిన్వసములు బహ్వర్థోపసాదితములుగా నెల్ల వేళల సీసారస్వత వేదికయందు సహృదయ హృదయ తంత్రీసహానురణ మొసర్చుచు వినిపించును.

ఈ కవయిత్రి చిరకాలమజ్ఞాతగానే యుండినది. ఇప్పుడును ప్రకటికృతయగుట కిచ్చగింపదు. కాని మనోభిప్రాయములు అక్షర రూపమొందిన యొక కొంతలో కొంత ప్రకటింప బడకతీరదు. ఈమె పూజ్యులు వేదభాష్యోద్ధరకురేకాక బ్రహ్మసూత్ర భాష్యమున కాండ్రభాష్యమును వెలయించిన శ్రీ వల్లూరి జగన్నాధరావు సంతులువారి దౌహిత్రి. మాతామహ సంస్కృత సంస్కారము వారసత్వముగా నంకురించి మాతృ కల్పరాలయిన శ్రీబుర్రా బంగారమ్మ అత్తగారిదోహదమున వృద్ధినొందినది. సులభముగాఁ జెప్పవలయునన్నచో నామె సంస్కృత కావ్యముల నేర్చినది. ఆంధ్ర ప్రబంధములఁదఱచినది. వేదసూక్తముల యర్థముల గ్రహించినది. ఇంతియకాక సంగీతమున కృతహస్తయైనది. శ్రీమంతులవిద్వయ్య శ్రీమంతుల కోడలియయ్య సంగీత సాహిత్యముల నలవరచుకొనుటయేకాక శ్రీమతి కమలాదే పరోపకార పరాయణత్వమున నందెవేసిన చేయియై. సంఘోపకారకములయిన సంస్థల నభ్యర్థనమూనియు, ఊనకయు ప్రీతితోద్ధరణమునకు విద్యా ప్రబోధమునకు, అనాథప్రీతి సహకారమునకు తన జీవితమును విష్కామముగ ధారపోసిన దీరురాలు. ఎన్ని ఇతర వ్యాసంగములున్నను మనస్సంతుష్టికి కవిత్వమును మానజాలవి యొక యపూర్వ విదుషీమణి.

తొమ్మిది యేండ్లకుఁ బూర్వమేమె నైకా వేంకట ప్రభూదయమును రచించినది. శ్రీవిశ్వనాథ షష్టిపూర్తికుసుమముగా శ్రీపరమాత్మకు సమర్పించినది. మధ్య మధ్య నెన్నిటిను రచించియు గృహస్థాశ్రమమున నవాతరముగ గల్గిన క్షేత్రముల మరచి పోవుటకు ఋగ్వేద సూక్తముల సభాష్యముగ బఠించి తత్ సూక్తములకుఁ దేటతెలుగు కందములలో ననువాదములు రచించి తనకుఁ దానే కృప్తిపొందినది.

కవితాకళ సహజ సిద్ధమయిన సంస్కృతికి ప్రతిభకుతోడు అభ్యాస బలమొంది విచిత్రరీతుల మనోజ్ఞభంగుల విలసిల్లనారంభించినది. ఇంతలో నామె దృష్టి కావ్యబంధ రచనా విబద్ధమయినది. అప్పకవి చందోరీతులు లక్ష్య లక్షణ నిర్వచనాదుల నేడియో యనంతపుష్టి కలిగినది. అతఁ డేదో గోపాలపరముగాఁ దన రచన సాగించి ధన్యుడైనాడు. శ్రీమతి కమలాదేవి, అంబాపరముగా పరదేవీ - పరముగా పరమాత్మపరముగా వృత్తనామ సార్థకముగా లక్షణ సనాథముగా లక్ష్యముల రచింపవలయునని దీక్షవహించినది. ఇది కఠిన వ్రతము, పాండిత్య పరీక్ష వివిధ చృందోమార్గ విహార చాకచక్య పరిశీలన, అచంచల కార్యదీక్ష-మున్నగు లక్షణములకు నికషోపల ప్రాయము. ఎంతటి పరిణత భాషకత్వము సాహిత్య పరిశ్రమ హృదయ నిహితమైయున్నదో మూఁదేండ్లకుఁబూర్వ మా 'చందోహంసి' తొలిమలయిక వెలువడినది. శ్రీ గిరుగు వేంకట సీతాపతిగారి సాహిత్య వేదికయందే దాని నా విష్కరించిరి. పండిత ప్రకాండుల అమోదము నందగల్గినది.

ఇది ఆ 'చందోహంసి' మలుమలయిక

'చందోహంసి' మలయికల మనోజ్ఞత్వము నారగించుటకుఁబూర్వము 'చందోహంసి' అన్న నామకరణమెంత మనోహరముగానున్నది. 'చందోహంసి' శ్రీ లింగముకదా, రచయిత్రి సరస్వతికి ప్రతీకనా నీ నామకరణ మొనరించెనది. చందస్సు - ఏ కొందరికో కావలసినదేయైనను, నియ్యది మాత్రము సర్వజనాదరణ పాత్రమయినది. చందస్సున ప్రతీకలవాటికి చంద్రలక్షణ లక్ష్యములిందు మనఃప్రీతిని సందానింపగలవు. లేదా కవిత్వ సౌష్ఠవమేవలయువారికినిండా సౌందర్యమున్నది. ఇదియు నదియుగాక భగవద్భక్తి పరులయివారికి దీనిలోని ప్రతి పద్యమొక

భక్తిగుళిక. బహువియమని బద్ధమగుట అచ్చటచ్చట ప్రసాదగుణము లోపించినట్లున్నను, కొంచెము పట్టుపట్టి చదివిన రచయిత్రి కవితా పరిశ్రమయందు ప్రసన్నులు కావి పఠితలుండకూడదు.

ఈచందోహాసి సమగ్రమయినది. “అప్పకవి” కి మించిన లక్షణములిందున్నవి. సమస్త బంధకవిత్వ వైఖరులు చిత్రింపబడినవి. ఆ బంధకవిత్వ బంధురత శాబ్దకులకెంత మనోహరమైనదో రసపిపాసువులయినవారికి నంతటిదేయగుట గమనింపదగినది. ఈగ్రంథము తిరుగ శ్రీ సరస్వతికే అంకితమై సారస్వతిక వేదికలో శ్రీ డాక్టరు గిడుగు సీతాపతులచే నావిష్కరింపబడుచున్నది. శ్రీ గిడుగు సీతాపతిగారు ప్రశస్తికముగా భండార్కాశ్రమమున గృహియొనర్చినవారే కాక ‘చందోరీతుల’ను గ్రంథమునుగూడ రచించిన దిట్టలు. విద్వానేన విజ్ఞానాతి విద్యజ్ఞున పరిశ్రమమనికదా యభిజ్ఞోక్తి.

ఇది సమయముగా నొకటి రెండు విషయములీ విశాఖ సారస్వత వేదికా కార్యక్రమమునుగూర్చి చెప్పుకొనవలసియున్నది. ఈవిశాఖ సారస్వత వేదిక విత్యచ్చైతన్యముతో విలసిల్లు ఒకజీవిత సారస్వత రంగము. ఇందు సీయైదేండ్లలో నైదుగ్రంథములు ముద్రితములయి అవిష్కరింపబడినవి: కృతిప్రదానములు నాలుగు జరిగినవి; కవితాగోష్ఠి లసంఘేయముగా జరిగినవి; పండితగోష్ఠులకు, ఆధ్యాత్మిక ప్రసంగములను మిలియేరేదు. అరంభించిననాడు మొదలుకొని పక్షమనకొక్కిసారి శనివారమునాడు అవిచ్చిన్నముగ నేటివరకు జరుగునట్టి సారస్వతసభ యిదియొక్కటియన్న సహజోక్తి. ఇట్టి సారస్వతవేదికా సంరంభములలో నీ ‘చందోహాసి’ మలుమలయిక అవిష్కరణము కుభోదర్శనమయినది.

ఎంతగా నభ్యర్థించినను నాకవయిత్రి తన జీవిత చరిత్రమును బ్రకటింపుకొన నిచ్చగింపలేదు. కావ్యాంతమున గద్యలు విరుదాపక్ష సనాథముగ వ్రాసికొను నాచారములేవి యీదినములలో వింతటి సార

స్వత కృషియొనర్చిన యొక సహృదయురాలి చరిత్ర భావి సంతతుల కజ్ఞాతముగ నుంచుట సమంజసము కాదనుభావమున నాకుఁదెలిసినంత, వట్టు ఇందు నిక్షేపించెదను.

జననము 23--3--1908 విశాఖనగరము. మాతామహలు దివాన్ బహద్దూర్ వల్లూరి జగన్నాథరావు పంతులుగారు. పితామహులు దివాన్ బహద్దూర్ బుద్ధవరపు నారాయణమూర్తి పంతులుగారు. మామగారు బుర్రా వెంకటేశ్వరరావుగారు డిస్ట్రిక్టు జడ్జి. అత్తగారు బుర్రా బుచ్చి బంగారమ్మగారు. భర్త బుర్రా బదరీనారాయణమూర్తిగారు B.A B.L. రచనలు :- 1) ప్రభుసందర్శనము, 2) భావలహరి, 3) సుమమాల, 4) వై విశాఖ వెంకటప్రభూదయము, 5) నిగమాంతర కవితోపమలు 6) చందోహంసులు, 7) అంబాస్మృతి

చందోహంసి ప్రళస్తివిగూర్చి, కవయిత్రి పరిశ్రమనుగూర్చి డా. గిడుగు వెంకట సీతాపతిగారు తమపీఠికలో వ్రాసియున్నారు. శ్రీవిశాఖ సారస్వతవేదికా పరమేశ్వరులయిన శ్రీ తెన్నేటి విశ్వనాథముగారు తమతొలిపలుకులో 'చందోహంసి' తొలిమలయికలో వ్రాసియున్నారు. రసజ్ఞులు, సాహిత్య హృదయులు విమర్శించి యానందింపవలసిన యీ గ్రంథప్రళస్తిని గూర్చి పునరుక్తిదోషమును ఘటించను.

భగవంతుఁడీమెచే రసప్రపూర్ణమయిన కావ్యముల నెన్నింటినో రచింపజేసి శ్రీ విశాఖ సారస్వత వేదికలో సరస్వతి నన్నిరాసమున ప్రకటింపఁజేయ నాశీర్వాదించునుగాక యని యభిలషించుచున్నాను.

ఇది సరస్వతీదేవికి సాహిత్యవేదికోపహారమై ఆంధ్ర సారస్వత వీధుల చందోహంసి రమ్యగమన విన్యాసముల నవ్యనవ్యతారములైన వానిని ఆవిష్కరింపఁజేయుగాక.

విశాఖ. }
15-5-85.

దినాకర్ల రామమూర్తి
శ్రీ విశాఖ సారస్వత వేదికా కార్యదర్శి

మ న వి

అ

అతులితశేముషీప్రథితు

లాండ్ర మహార్జవ మంధనస్థిర

వ్రతవిధి నందితామృత గి

రాస్పిర లక్షణ సంప్రదారణన్

జతుర సుధీప్రదాత లతి

నర్జన మంది, వియంతలై, వృషం

చితముగ విర్యచించిరి వి

శిష్టగతి మును చంద మెందతో॥

కుకవిరతి మనోమయ వ

సుప్రభనెంచి వచస్సు నేర్పితిన్.

వికచ మహోత్సరి స్వరిత

భృంగ విదావ విరంతరోత్కమై

సకల కళాప్రహర్ష శశి

సంగత సక్తచకోరి మాడ్కి, వా

క్రృకటిత పృత్త ముగ్ధనయి

ప్రాంతు విచార్యము సాహసించితిన్॥

మానవ లక్ష్మక క్తి నొగి
 మానస శోభిత హంసనందఁగా
 మానుగ సాధ్యమౌ, నది స
 మర్త వచస్సునఁదెల్పివించ, చం
 దోవిగద ప్రమేయముఁజ
 తుర్విర నూత్న విబంధనాయతిన్
 శ్రీ నవవ ప్రవర్తికగ,
 జ్ఞేయజిఘృక్షను గావ్యమల్లితిన్॥

శ్రీ 'సీతాపతి' సాదరోదిత కుడా
 శీర్వాద సంకత్తిచే.
 దీ సత్వాకృతి 'విశ్వనాథ' కృత వ
 త్రేరేపణన్; ముద్రణ
 త్రాసానర్థముదీర్చి, సంప్రతిగ శ్రీ
 'రాంభట్ల నారాయణుం'
 తాసాద్యంబుగ మత్కృతిన్ జదువ, నా
 వ్యాసక్తి రూపందుటన్॥

చందోహంసియు, మాతృవందన ముష
 స్సంద్యావిహరంబునన్
 చందః ప్రాథవ వైభవోక్తుః, స్వర
 శ్రావ్యజ్ఞ వృత్తస్తుతిన్
 నందరోచిత వర్ణరంజితముగా
 సలెన్ జీద్రంబునన్
 మందార స్ఫురితాంధ్ర నాగర పదా
 మ్నాయ స్ఫిర ప్రాప్తి కై॥

'జిహ్వమే మధుమత్తమా'యను శ్రుతి
 స్పృహోక్తి సందితమై
 సాహ్వనంబుగ వాక్ప్రదాత్రినెద, న
 వ్యక్తాను బంధ స్వరూ
 పాహ్వనవిల్పి, భవానుమేయ రచనన్
 హంస ప్రతీతాత్మక
 త్వాహ్వసాద్యగ నెంచె రోకజననిన్
 స్వాత్మాను భావంబునన్॥

'వాగ్వైదిహ్మ' యటంచ వాక్పతివి
 విశ్వవ్యాప్త చిద్రూపిణిన్
 ఋగ్వేదకురితసూక్త సంస్తుత వసు
 శ్రీరమ్య సృష్టిస్థితన్;
 ప్రాగ్వంశార్హవి కత్తనంబునఁ బర
 బ్రహ్మస్వరూపంబుగా
 వాగ్వైదగ్ధ్య రసప్రవృత్తికయి
 సంభావించె, దేవ్యజ్ఞయై॥

శ్రీవాణీ కరుణా కటాక్షమున, ని
 ర్వృత్తాత్మ పృత్తిన్, మనో
 భావోద్దీపక దీప్రచోదనము ॥
 భ్యంబయ్యెః హంసీవిభా
 వావస్థానము శారదా కలితమై
 హంస ప్రమాసక్తమై
 భావప్రాక్తన సంతమస్సేదపె, గా
 వ్యవ్యాహృతిచ్చందమై॥

శబ్దవిశేష సౌష్ఠవ ర - సస్సుట విశ్వ సమీక్షజోగ్గతిన్
 శబ్దిత మాత్రాధ్యనుత - కాశ్వత తత్త్వమునెంచి, హంసి, మా
 యాబ్జమెదిర్చి విష్ణుపద - మందె; యమిప్రదితాత్మకత్తచే
 కాబ్దిక సుస్వర ప్రకృతి - సంపద నన్నిట నక్షరున్ గనన్॥

సుమనస్సులకివె మామక
 న మస్సుట, త్రయ్యావిరిసిత - నవనమునన్ స్వ
 శ్వమమత్వ మెదవి, బుధులకు
 యమిసుస్పతిని మనవిజేతు - నాంధ్రినభమునన్॥

విశాఖ
 విశ్వావసు
 వ స ం త ము

బు ర్రా క మ లా దే వి

కం॥ మానస సరోవరాంచిత

మానిత చామీకరాబ్జ మణిమయపీఠా

సేవగ మదంబ వెలయఁగ

జ్ఞాన ప్రథితాత్మహంస-సారించుశ్రుతిన్॥

ఓం

చందోహాంసి

(మయమలయిక)

(స్వప్తానార్య సమవృత్తములు):-

ఉ ప జా తి

- (1) సామస్వరశ్రీ 'నువ - జాతి' వృత్తం
ఐమేయ నాదాంచిత - యోగిక్తిన్
సామర్థ్య శబ్దార్థ ర - సప్రవృత్తిన్
బ్రహ్మోదియౌ పల్కును - రాయదీంపన్॥

లక్షణము 1-3 పాదములు ఇంద్రవజ్రచ్ఛాయ
2-4 పా॥ ఉపేంద్రవజ్రచ్ఛాయ. యతిస్థానము తద్వృత్తాను
గుణముగా

ఇంద్రీవజ్రీ=త-త-జ-గగ. యతి గివ అక్షరము
ఉపేంద్రీవజ్రీ=జ-త-జ-గగ. య. గివ అక్షరము

వ్య త్య స్తో ప జా తి

- (2) స్వరమ్మ 'వ్యత్యస్తవి - జాతి' వృత్తిన్
శ్రీరఘ్య విస్ఫూర్జిత - సృష్టినానన్
మరాళ నవ్యోత్పవ - మంద్రగీతిన్
బ్రేరేపితుండయ్యో వి - రించిత్రన్

ల॥ 1-3 పా॥ ఉపేంద్రవజ్రచ్ఛాయ
2-4 పా॥ ఇంద్రవజ్రచ్ఛాయ

స మో ప జా తి

- (3) ఓలాడ నాసృష్ట 'స - మోపజాతిన్'
 హేలా విలాసాన్నిత - హృష్టి; వాణీ
 కలా వహాలాపము - కౌముదీ దీ
 ప్తలక్ష్మ్య నంవిత్తును - బంచె నంతన్॥

- ల॥ 1-2 పా॥ ఇంద్రవజ్రచ్ఛాయ
 3-4 పా॥ ఉపేంద్ర వజ్రచ్ఛాయ

వ్యత్యస్త సమోపజాతి

- (4) ఒయారి, 'వ్యత్యస్తస - మోపజాత'
 స్వయం ప్రభావృత్త వి - భావదీ, వ్యా
 ప్రాయోగ దీప్తిన్ గని - బ్రహ్మతెల్పిన్
 వై యాత్యమున్ గాంచెఁ బ్ర - పంచనృప్తిన్॥

- ల॥ 1-2 పా॥ ఉపేంద్రవజ్రచ్ఛాయ
 3-4 పా॥ ఇంద్రవజ్రచ్ఛాయ

వై ప రీ త్యో ప జా తి

- (5) వ్యాజప్రదానంబయి - 'వైపరీత్యో
 పజాతి' వృత్తిన్ గను - భాషయంచున్
 స్వజాయ నాత్మానన - భాసురాద్భాం
 త జీవగా నిర్మే వి - ధాత రక్తిన్॥

- ల॥ 1 పా॥ ఇంద్రవజ్రచ్ఛాయ
 2-3-4 పా॥ ఉపేంద్రవజ్రచ్ఛాయ

ఉ ప చి త్ర

- (6) "ఉపచిత్ర" విధమ్ము. మ - హోజ్జ్వరి
వ్యాపృతిమై. పతి - వాక్కున. వేదా
ది పరీష్టినిదోచుచు. - దీ స్వరా
త్మ పరిశోభిత - దర్శనమీయన్॥

ల॥ 1-3 పా వృత్తచ్ఛాయ
2-4 పా దోడక వృత్తచ్ఛాయ
స - స - స - ల - గ - లు 1-3వ పాదములందు యతి 9వ అ॥
థ - థ - థ - గ - గ - లు 2-4వ పాదములందు యతి 6వ అ॥

నా రీ సు త ము

- (7) జ్ఞానోద్భిన్నులబ - నారీసుతోక్తిన్
మానామ మోంకారస - మాహృతంతై
దీనైర్మల్యంబుతః - దెబ్బన్, విరుక్తా
ధ్యానంబుగా నిత్యని - తాంతరక్తిన్॥

ల॥ 1-3 పా శాలినీవృత్తచ్ఛాయ
2-4 పా ఇంద్రవజ్రచ్ఛాయ
శాలిని॥ మ - త - త - గగ లు 7వ అక్షరము యతిస్థానము

అ జి త ప్ర తా వ ము

- (8) “అజితప్రతాప”యత - నాద్యవదా
 వ్యజనయిత్రి, నసు - రాంతకిన్, స్వభా
 వజిఘ్నక్షచే, సతత - భక్తిని వే
 ది. జడిమన్ గెలువ - దెందమాకొనున్॥

- ల॥ 1-3 పా ప్రమితాక్షరచ్చాయ = స-జ-న-న- యతి 10వ అ॥
 2-4 పా ప్రియంవదచ్చాయ = న-భ-జ-ర. యతి 8వ అ॥

ర తి ప్రి య ము

- (9) వాణిన్ హా'రతి,ప్రియ', వాదికాత్రయోక్తిన్,
 ప్రణాద బంధుర నవ - రాగయుక్తమౌ
 వీణాక్వాణమెలయ - వేద్య,గౌర్వానెంతున్
 గణిప్రసిద్ధగతి వి- కత్తనందిదన్॥

- ల॥ 1-3 పా ప్రహర్షిణీవృత్తచ్చాయ
 2-4 పా రుచిరవృత్తచ్చాయ

ప్రహర్షిణి = మ - న - జ - ర - గ 9వ అ॥ యతి
 రుచిర = జ - భ - న - జ - గ 9వ అ॥ యతి

స్వ స్థా న వి ష మ వృ త్త ము లు :-

ధ ర ణి

- (10) “ధరణి” ముఖోభిత - తత్త్వవికా
సారశౌదార్యశ - క్త్యా త్మవైభవ మీ
శ్వరపరిణత - సరసాత్మను, గా
వ్యారాధ్యుడై, దై - వాకలనాకృతియో॥

ల॥ 1వ పా తోటకవృత్తచ్ఛాయ

2-3-4 పా॥లు కవితను స్వేచ్ఛమై యిచ్చవచ్చిన

వృత్తచ్ఛాయల వ్రాయనగును.

1వ పా న - న - న - న యతి 9వ అక్షరము

2వ పా ర - ర - ర - న యతి 7వ అక్షరము

3వ పా న - న - న - న యతి 7వ అక్షరము

4వ పా మ - మ - న - న యతి 6వ అక్షరము

వారాంగి

- (11) “వారాంగి” వారాంగవి - భాసితంబో
 సరప్రమానస్మితి - జాతయట్లా
 దారస్వక కావ్యవి - దానరక్తన్
 బ్రేరించున్ బల్లవ - భృంగప్రసరిన్॥

- ల॥ 1వ పా ఇంద్రవజ్రచ్చాయ
 2వ పా ఉపేంద్రవజ్రచ్చాయ
 3వ పా గీతాలంబనచ్చాయ
 4వ పా వాతోర్మివృత్తచ్చాయ
 1వ పా = త - త - జ - గ గ యతి 8వ అక్షరము
 2వ పా = జ - త - జ - గ గ యతి 8వ అక్షరము
 3వ పా = త - జ - జ - ర గ యతి 8 అక్షరము
 4వ పా = మ - భ - త - ల గ యతి 7వ అక్షరము

అంగజాత్రము

- (12) అంగజాత్రము - బై జలజం బం
 గాంగాతమ్యథ - నానజేయు, నా
 శృంగారాబ్జ - శివీక నయ్యారే!
 మంగళప్రదేంది - మన్సిబెంపన్॥

- ల॥ 1వ పా రుగ్మవతీచ్చాయ
 2వ పా శుద్ధవిరాటిచ్చాయ
 3వ పా పణవచ్చాయ
 4వ పా మయూరసారిచ్చాయ
 1వ పా = భ-మ-స-గ యతి 8వ అక్షరము
 2వ పా = మ-స-జ-గ యతి 8వ అక్షరము
 3వ పా = మ-స-య-గ యతి 8వ అక్షరము
 4వ పా = ర-జ-ర-గ యతి 7వ అక్షరము

న దీ ప్రి ఘోషము

- (13) దైవమున్ గొల్వనే - స్థానమైనన్, మరే
ప్రపృత్తనామంబయినన్, - ప్రభావిశే
షవల్లభ్యమేదైన, - సంధించునేకున్.
దీవిశ్చరస్పందన - దీప్తిఘోషయై.

- ౧॥ 1వ పా సగ్విణీ వృత్తచ్ఛాయ
2వ పా వంశస్థచ్ఛాయ
3వ పా భుజంగ ప్రయాతవృత్తచ్ఛాయ
4వ పా ఇంద్రివంశచ్ఛాయ

1వ పా = ర-ర-ర-ర యతి 7వ అక్షరము
2వ పా = జ-త-జ-ర యతి 8వ అక్షరము
3వ పా = య-య-య-య యతి 8వ అక్షరము
4వ పా = త-త-జ-ర యతి 8వ అక్షరము

పరస్థానార్థ సమవృత్తములు:-

మనోహరవృత్తము.

- (14) భావాప్త 'మనోహర' - పద్యనుతిన్
భవునాయకలంకని - పాదములన్
నేవావిధినుంచెద - చిత్తుమమున్
భవమున్ హవణింపఁబ్రి - పత్తిమెయిన్॥

- ౨॥ 1-3 పా = కలితాంతవృత్తచ్ఛాయ
2-4 పా = తోటకవృత్తచ్ఛాయ

1-3వ పా = త-జ-జ-ల-గ యతి 8వ అక్షరము
2-4వ పా = స-స-స-స యతి 9వ అక్షరము

కే తు మ తి

- (15) మహితార్థ 'కేతు - మతి'. వచ
 స్సాహితి నాత్మసా - ప్రవ రసశ్రీన్
 విహుకేతువైభ - వరుభవ
 వ్యాహృతి నొప్పు. (గా - వ్యనభమందున్

- ల॥ 1-3-చ- పక్తిచ్చందమున 492 వృత్తచ్ఛాయ
 2-4-చ- త్రిష్టప్తందమున 471 వృత్తచ్ఛాయ
 1-3 స-జ-న-గ 7వ అక్షరము యతి
 2-4 భ-ర-న-గగ 7వ అక్షరము యతి
 1-3 పా॥ స - జ - న - గ యతి 7వ అక్షరము
 2-4 పా॥ భ - ర - న - గగ యతి 7వ అక్షరము

వే గ వ తి

- (16) కమనీయము, 'వే-గవతి' శ్యా
 మామల జీవని - యామము, నిత్య
 ప్రమదాంచిత భా - వతరంగ
 శ్రీమహితంబగు - నృత్యవిధోక్తిన్

- ల॥ 1 - 3 - చ - పక్తిచ్చందమున 220 వృత్తచ్ఛాయ
 2 - 4 చ-త్రిష్టప్తందమున దోదక వృత్తచ్ఛాయ
 1 - 3 - స - స - స - గ - యతి 7వ అక్షరము
 2 - 4 భ - భ - భ - గగ - యతి 7వ అక్షరము

వియోగిని

- (17) ర 'వియోగిని' - రమ్య సారసం
 బవకృష్టావది - నాత్మ విద్య నా
 ద్య వరిష్ఠ, మ - హా ప్రభావ సం
 భవయాబన్ సిరి - వాసిఁజెందబన్

- ల॥ 1 - 3 - చ - పజ్జిచ్చందమున 348 వృత్తచ్ఛాయ
 = న - స - జ - గ - 6వ అ॥ యతి
 2 - 4 - చ - త్రిష్టుప్పందమున 692 వృత్తచ్ఛాయ
 = న - భ - ర - గ - గ - 7వ అ॥ యతి

పరావతి

- (18) కోరికన్ 'పరావతి' పృ - కోష్ఠి తోక్తిచే
 విరాజమాన సృష్టిచిత్ర - పితృ మాధా
 కారిత స్వరూప మెంతు - గావ్యసిద్ధితై
 విరంతరాత్మ దృష్టినడి - నిత్య తుష్టిమై

- ల॥ 1 - 3 లందు - ర - జ - ర - జ - గ - 9వ అ॥ యతి
 2 - 4 లందు - జ - ర - జ - ర - గ - 10వ అ॥ యతి

ధృత మధ్య

- (19) చేతము రంజిల - శ్రీ 'ధృత మధ్య
వృతి ఫలితోదయ - రక్తిమ నాత్మాం
తాతత దర్పణ - మందు బ్రహ్మపంచ
స్పృతిని గాంతును - సారసవృత్తిన్

ల॥ 1 - 3 - చ - దోదకచ్చాయ = థ - థ - థ - గగ-
అ॥

2 - 4 - చ - తోదకచ్చాయ = న - జ - జ - య 8
అ॥

పరస్థాన విషమ వృత్తములు :-

శ ర థ క్రి డ

- (20) వనాంతర్యాస్తంబౌ వటము శర-భక్రిడ నత్య
తనష్ట ప్రాప్తాత్మీయ వికృతి, న-దం త్రాత్మ
ర్త నిందావారిలై, నతతము స్థి - తప్రజ్ఞ నా
స్వవిష్టాతోన్నేవంబున వెలియు - జన్మప్రబుద్ధి

ల॥ 1వ చ - చంద్రశ్రీచ్చాయ = య - మ - న - స - ర.
యతి 12

2 - 3 - 4 - విశాలచ్చాయ = య - మ - న - స -
యతి 1

శ్రీ ర మ ణ ము

- (21) 'శ్రీరమణా'భ్యా - కృష్టిని. దా. సా
కారునిగా పృథ - గాంచెను విష్ణుం
దారణ మాసిరి - నాయతి గాంచన్
భూరమణీ వ్యథ - తోవఁగ త్రోవన్॥

- ల॥ 1 - పా - రుగ్మపతిచ్చాయ = భ - మ - స - గ - య
6 అ॥
2 - 3 - 4 పా - దోదకచ్చాయ = భ - భ - భ - గగ - య
7 అ॥

రథగమన మనోహరము

- (22) 'రథగమన మనోహ - ర' శ్రుతిన్, రథాంగ
ప్రథిత మనః పరిపృష్ట - రక్తి, నాత్మదీక్షన్
కథిత లలిత వృత్త - కాండయుక్త విద్యా
గృథిత విమల వృత్తి - గాథలంద నొప్పున్॥

- ల॥ 1 - 3 - 4 పా - లఁదు న - న - ర - జ - గగలు యతి
9వ అ॥
2వ పా - న - జ - జ - ర యలు - య - 10వ అ॥

వీణారచనము

- (23) 'వీణా రచన'న్ శారద - వేద్యుఁడనంతన్
 నాణెంబగు జ్యంభణమున - నాదము వింపన్
 రాజింపదె దిక్తతిః శుభ - రాగవిరిసిక
 ప్రీతిన మెదఁబురికరి సి - సృక్షిను గొలుపన్॥

- ల॥ 1వ - పా - త - య - న - స - గ యతి 9 వ అ॥
 2వ - పా - త - జ - న - భ - గ గ యతి 10 అ॥
 3వ - పా - త - జ - న - భ - స - యతి 10వ అ॥
 4వ - పా - భ - న - న - జ - న - గ యతి 11 అ॥

ఉద్ధృతము

- (24) కృతి'సుద్ధతా' - కృతి శబ్దా
 ర్థ తరతమ భే - ద మాత్మయః
 దేతు నదపి కన - నివృయౌ
 నతిలోక సుందరి - నాయారి నిరన్॥

- ల॥ 1వ పా - న - జ - య యతి 6వ అ॥
 2వ - పా - న - స - జ - గ యతి 7వ అ॥
 3వ - పా - భ - న - జ - గ యతి 9వ అ॥
 4వ - పా - న - జ - స - స యతి 9వ అ॥

మ ధు ర

(25) మృదు 'మధురో'క్తుల - మేళవించి, యాత్మా
త్తదృఢ నిరతి, నిత్య - ధర్మ పరీష్టిచే
నెద వెలుగున బ్రత్యే - కేష్టి నూనంగ, భక్తి
ప్రద నవనసూక్తిమాల - రచింతు రసోత్కమై॥

ల॥

1వ - పా॥ ప్రభాతచ్ఛాయ
2వ - పా॥ ఆపరాజితచ్ఛాయ
3వ - పా॥ మాలినీచ్ఛాయ
4వ - పా॥ కవికల్పితము
1వ - పా॥ న - జ - జ - ర - గ య॥ 8వ అ॥
2వ - పా॥ న - న - ర - న - లగ య॥ 9వ అ॥
3వ - పా॥ న - న - మ - య - య య॥ 9వ అ॥
4వ - పా॥ న - న - జ - జ - జ - గ యతి 10వ అ॥

మ జీ దీ పి క

(26) తివుటనంది, మహారజన మణి - దీపికలటు, క
ల్పవిధి వెలయ, రజని నభినిత - వస్తుతత్త్వమున
సుధాం
శువిభవోపనత ప్రభాసిగ - శోచ్యకలుష మదిల్పి,
యజుఁడురు ర
క్తి విశదప్రభఁగూర్చె సుత్పల - దీప్తి, భారతి
మెచ్చఁగన్,

ల॥

1వ పా॥ న - థ - థ - న - థ - న 13వ అ॥
2వ పా॥ న - న - న - న - జ - థ - న 14వ అ॥
3వ పా॥ న - థ - ర - న - న - న - న - న 12వ అ॥
4వ పా॥ న - థ - ర - న - జ - జ - గ 12వ అ॥

నై కా శీ య వృ త్త ము లు

ద ష్టి జాం తి క

- (27) తరణాక్షిని - 'దక్షిణాంతిక'న్
 స్వరపీఠంబున - శబ్దపుష్ప శే
 ఖర శోభిత - కావ్యలక్ష్మిగా
 దరిసింతున్ రస - తత్త్వ సిద్ధికై॥

- ల॥ 1 - 3 - పా॥ లందు స - స - జ - గ 7వ మాత్ర
 యతిస్థానములు
 2 - 4 - పా॥ లందు స - థ - ర లగ 9వ మాత్ర
 యతిస్థానములు

టౌ వ చ్చాం ద న ము

- (28) విరత హవపు - వీత కర్మమందన్
 ఖరిశుద్ధ శ్రుతి - భాష్య సూత్రసూక్తిన్
 విరజయటు ప - విశ్ర మంత్రగాన
 స్వరమా 'నౌప - చ్చాంద సో'క్తు లెందున్॥

- ల॥ 1 - 3 పా॥ లందు ఆరు లఘువులు - ర - యగణములు
 2 - 4 పా॥ లందు ఎనిమిది లఘువులు ర - యగణములు
 1 - 3 పా॥ ఏడవమాత్ర యతిస్థానము
 2 - 4 పా॥ 9వ మాత్ర యతిస్థానము

ప్ర వ ర్త క

- (29) వదునెన్నఁబి - వర్తక'ంబగున్
 విరిపూర్ణోన్నన - భక్తిరక్తి సం
 భరిత మధుర - భావనైఖరీ
 సరస ధర్మ వి - చక్షణార్థముల్॥

ల॥ 1 - 3 పా॥ లందు 'ఉదీచ్య' - 2 - 4 పా॥ లందు 'ప్రాచ్య'
 1 - 3 పా॥ 14 మాత్రులు - 2 - 4 పా॥ 18 మాత్రలు కలిగి
 7, 9 లలో విక్రాంతి కలది.

అ పా త రి క

- (30) లలితా వద - లబ్ధి సు'దా పా
 తరిక' వెదఁదలఁతు; - తత్కమనీయా
 బ్ధి లలిత విభా - వంబున స్వాత్మాం
 తలులిత మధుసో - త్సాహము హెచ్చన్॥

ల॥ 1 - 3 పా॥ 6 లఘువులు భ - గగములు
 2 - 4 పా॥ 8 లఘువులు భ - గగములు
 వైవరుస 7 - 9 అక్షరములు యతి స్థానములు

ప రాం తి క

- (31) అతి రక్తి, 'ని - రాంతికో'క్తి చే
 శ్రుతి సంభావిత - రూప వర్ణితన్
 బ్రతి మను, స్వర - రాగ వృత్తశో
 భితమౌ నుడిగొవి - బిల్లు నేచ్చమై॥

ల॥ పరివర్తక లక్షణము గలది - పరాంతిక-

నై తా రీ య ము

- (32) నవన ముదయ - వవ్యరాగదీ
 ప్త వికచ నలిన వి - ధప్రమాంచితో
 క్తి వరల, నెదఁ - దేజరిల్లు తె
 ల్వి విదుర'నైతా - రీయ' వృత్తమా॥

ల॥ 1 - 3 పా॥ లందు 8 లముపులు - ర - లగములు
 2 - 4 పా॥ లందు 8 లముపులు - ర - లగములు
 పై వరుస - 7 - 9 అక్షరములు యతి స్థానములు

చా రు హా సి క్తి

- (33) సరసనుతిని - 'జారుహాసిక్తి'న్
 వరపంకేరుహ - వాసిక్తిన్, మనో
 హర కావ్య శ - హస్ర పత్ర సం
 స్తర సేవన్ గృతి - సాగఁజేసెదన్॥

ల॥ పరివర్తక లక్షణము.

పాద్య వృత్తి

- (34) రసపుష్టిని - 'దాద్యవృత్తి' వృత్తి
త్తసలలితోక్తిని - దాల్తు. శ్రీ సతి
ప్రసితనై. స్వ - భావ జన్యతా
మన మాపంగ స - మాహితాత్మనై॥

ల॥ 1 - 3 పా॥ 14 లఘువులు
2 - 4 పా॥ 16 లఘువులు
పై వరుస 7 - 9 యతి స్థానములు

ఉదీచ్య వృత్తి

- (35) స్థిర విలసిత 'ము - దీచ్య వృత్తి': త
త్కరణోక్తిన్ విది - తమ్ము సృష్టి కా
స్వరస మధుర - భావశే ముషీ
కిరణోక్తారము - గృష్ణవర్తమున్॥

ల॥ దక్షిణాంతిక వలె.
ప ల చ వి ధ మా లి కా వృ త్త ము లు :-

లయ గ్రాహి

- (36) అంబుజ సరోవర వి - తంబ మణిపీఠమున
సంబురుహనేత్రయు వి - లంబిత 'లయగ్రా
హ్యం'బుగను వీడెను, స్వ - రాంబుది వివర్ధిత క
దంబపద సుకుశ్రితి వి - ధంబున కుభౌంకా
రంబును వెలార్చు. నరు - సంబున మయూరమది
తంబులును పద్మమ మ - టంబరముఖంబై
దంబర విలాసగతి - శంబుమగు కేకలిదం,
గంబునబునోన్మిత మ - దంబును దలంతున్॥

ల॥ పా॥ నకు - భ - జ - స - న - భ - జ - స - న - భ
- య - యతి స్థానములు - 9 - 17 - 25 అక్షరములు లేక
ప్రతి 9వ అక్షరము (39 మాత్రలు - 30 అక్షరములు)

చందోహంసి

ల య వి భా తి

- (37) పలుకు చెలి, తానమున - మెలచిన వితానమునఁ
దొలి' లయవిభాత'ముగ - వెలుఁగలర రాయం
చరి కడుపు రెక్కలను - జిలిదిలిగ నూచునడి
మలయికను దాళగతి - మెలఁగఁగను, శ్రీకో
మలి చరణ హంసకము - జలనమునఁదక్కులొగిఁ
దెలుపునటు కాలగతి - లలితమగు శింజన్,
వెలసెను, ప్రబోధకుక - కలరవము వేదకృతి;
నలువనశి మీటునను - జులకఁగొను సృష్టిన్॥

ల॥

39 మాత్రలు - 34 అక్షరములు - గణ - న - స - న - న
- స - న - న - స - స - స - స - గ - యతి - 10 -
19 - 28 - లేక ప్రతి పదవ అక్షరము.

ల య హా రి

- (39) విదితముగ స్వరఫణితి - మరినెఱిగి శ్రుతి నిలిపి
హృదయగత సదమలుని - గదియ
'లయహారి'న్,
జిదతి ధృతివెలయ, సుమ - మృదుమధుర విభవమునఁ
గదుకొనెడు పరువమునఁ - దుడిగొనని
రక్తిన్.
గదిరెడు కదలివలె, బ్ర - మదయుత దళగమకము
లొదవ, భవభర మెదప - ముదమొదరు
గీతిన్,
గదురుకొని పలికినను - సదయతను జనవి తన
యొదుగుబడి పలుకునిడు - నెదఁగనఁగ

ముక్తిన్॥

ల॥

39 మాత్రలు - 37 అక్షరములు. గణ - న - న - న - న
- న - న - న - స - స - స - స - గ - యతి 11
22 - 32 అక్షరములు లేదా పృతి 11వ అక్షరము.

తీ ర్థ ం గి

- (40) గిరిజగ, సరసిజ - గ, రసగిరగ, రహి - విరసు
'తీర్థంగి'గ, శ్రీచక్ర కుచికాంతిన్, వరచక్రాం
గరుచిరగతి మురి - నెరపి, త్రినదముల - వరమ
పవిత్రజలొస్మిలిత హేలావై భవ మాలా
వరవముగ; రసిక - విరచిత సరమటు, - యరవునఁ
బిల్కు నలంకార మహాంకారాంచిత హీంకా
ర రసిత పరమము; - విరతిని బరితమ - తొరిమను
వాగ్విభవాద్యంబగు శ్రీ విద్యాన్వయ వేద్యన్॥

౦॥ పా॥నకు 42 మాత్రాలు 34 అక్షరములు గణ - న - న - న
- న - న - న - స - భ - మ - స - గ - యతి 9 - 17
అక్షరములు.

ద ం డ క ము

(త గ జా ం చి త ము)

(41) శ్రీ కారదామాత! స్వచ్ఛంద సచ్చంద పంకేరు హం
కార నాదస్వయంభూత! ధావళ్యదేవీవ్యమానాత్మ హంసాంతరాధాప
రీతా! ప్రతీతా! స్వభావాత్తవాద్దేవతానామనుస్మిత! శబ్దార్థవిజ్ఞానవిద్యా
ప్రదాత్యాత! గీతా! పునీతా! భవద్దివ్యసౌందర్యభావణ్యవల్లభ్య సాక్ష
త్కృతిన్ గాంచి, బ్రహ్మాండసృష్టిప్రకర్షన్ విరాజిల్లె నాబ్రహ్మ; వేద
ప్రదాతోగిగా, స్వకీయాననారానమున్ జేసి, ధన్యత్వమున్ జెందెనిన్నంది;
సంగీత గీతార్థ సంగీర్ణ మాణిక్య వీణాస్వరోద్భూత చైతన్య విస్ఫూరితా
కాంతసృష్టిప్రభాతా! స్వరశ్రీ ప్రపుల్లాబ్ధి సంవ్యక్త దివ్యాత్మ సందీప్త
కాంతిప్రపూతా! భవద్దివ్యహస్తాంత సత్కచ్ఛపీక్యాణ హంసధ్వనిన్, రాగ
సంపృక్త హంసేవిలాసోక్తి సందీర్ఘ, సంతుష్టవై, కారదాహ్లాదసచ్చంద్రికా

గజితాస్యాంతమందస్మితోద్ధీప్త రత్నప్రభాకాంత చామీకరోద్భాసితా
 హస్తిసంహా ననాసీనవై, హాసప్రళోభాంత రంగాంత భావజ్జవై దుష్కముత్తా
 త్రయీవేద్యమానాత్మవై, యింద్రాదిదేవ ప్రణామ స్వరోద్గీధ మూలాస్త
 మంత్రప్రతిద్వాన సంస్థావివై వెల్గు నీకొల్వ కుటంబునన్, జంద వృష్ట్యా
 ర్జవ వ్యాళ డీమూత లీలాకరోద్ధామ శంఖాశ్వనామాంగనా దండకావ్యక్త
 డీదండలాస్య ప్రసిద్ధ ప్రతిష్ఠా పృపత్తిన్, బ్రసన్నాత్మవై వెల్గు నీమూర్తి
 దర్శించు భాగ్యప్రసాదంబు నందీయవేతల్లి; ముల్లోకముల్ నీవల్లి!
 తంత్రులై నిల్వ, శబ్దోల్లసోర్పిన్న సప్తస్వరాలాధ్యవై, మంద్రనాద ప్రధా
 నాత్మవై, తారకబ్రహ్మమన్దాల్పి రాగమ్ము బ్రహ్మారమున్జేయు త్రిస్తాన
 సంస్థానమౌనీవు, చందస్సు వందాత్మ విద్యోక్తగాయత్రి, వత్సుక్తవేదోక్త
 మధ్యప్రతిష్ఠాత్మ, నత్యష్టి, సుష్టిక్కు సుష్టిపురీతిన్, బృహత్పక్షి
 సప్తాకృతి ప్రోక్త సుశ్రీకృతి ప్రకృతిన్, ధీవృతి ద్వంద్వ సత్కత్వరీధ్వైత
 విభాత వీవౌచు, తిర్విష్టుపునందే జగజ్జాలముల్నిల్పి, కల్పోక్తి నేపేశ
 షడ్వింశ తిచ్చంద గూఢార్థ మంత్రస్థవైజెంచు, త్వచ్ఛక్తి నిత్యంబు పై
 లోక్య సంస్పృష్టికాదార భూతాద్య మోకల్పవల్లి; స్వశక్తుక్తి నిన్నెంచ
 దైవోక్తి నాపాంచజన్యమ్ము, శంఖమ్ము వమ్ముయ్యె; నల్పాతి ముక్తార్తయౌ
 జీవి నిన్నెంచఁగాఁజాలునే; తల్లివై, జాలిమై యూహలన్ నిల్చినన్నోము
 మమ్మా; స్వభాలోక్తులందీయఁగన్, నాదచిందు స్వరూపంబు నిన్నెంచఁ
 గన్, సర్వదా మద్భుతంత్రితినజెంది, యానంద సందోహ నిర్మగ్నగాఢేసి,
 రక్షింపు మక్షిణ దాక్షిణ్య సాక్షాత్కృన్జూపి, సంసారతాపాగ్ని హోత్రాం
 బుద స్యందివై, యిందివై, విందువై, మాతరో! హృజ్జడక్షేత్రముల్దీర్చి,
 వాక్కర్మలన్ నీవిలాసంబు భావించు చిచ్ఛక్తి నిమ్మా! మదీయాత్మ
 విద్యాప్రబంధోక్తివై; కోశవిజ్ఞాన మీశాన విశ్వేహిత పాఞ్జ్యమౌ, సృజ,
 కావ్యప్రమేయంబుగా, నన్నుజ్ఞాన సంజ్ఞన్ గటాక్షించుమోదేవి! యీ
 జీవి నీనేవయౌ నాఫదే జీవాత్మతో వేగవైకల్య వారాన్నిదించుట,

సామర్థ్య సారస్వసామంబుగా నెంచు; పంథాను సంధాత్రివై. శబ్దసందోహ
సందర్భ సందిత్వపై వాక్కునందీయు మోంకారిణీ. స్పష్టికావ్యాణీ
మప్రీణన ప్రాణిమౌ సారస్వతోపాస్య కల్యాణీ. త్రైగుణ్యగీర్వాణీ
విర్వాణ విర్వాపణశ్రీణీ కుర్వాణ శర్వాణీ. బ్రహ్మవిద్యాక్షరాకార నారా
యణీ; రాగిణీ; నాదసంచారిణీ; దారణాసాద్య చిద్రూపిణీ; కల్పసంఖ్యా
చతుర్వర్గసాణీ; వ్రీణామంబు గైకొమ్ము. వీణాప్రణాద ప్రణీత ప్రణేయ
ప్రమాణోత్తగాణేయ సంప్రేక్షణప్రేరణీ; సారణీ; కారణోత్తర్ణవాణీ;
సమస్తే పునస్తేనమః॥

౦॥ హకార నకార సకార తకార గణములలో, ఛేదేనియొక
గణముతోనే యుచ్చవచ్చినన్ని గణములతో బల్కి. చివరకు
గురువుతో సమాప్తి చెయవలెను.

జా త్య వ జా తు ల లో జా తు లు :-

కం ద ప యు జ్యో కం స

(42) కం దము పదభిజ్ఞగ, అన (1+)

శం దిత య గుఱు లనెనెతో, మిహి కృ రిమా

కం దము గతి జనులందఱగ

॥ ఁదుగ-నమ్మును-గను తృప్తి-చిత్తకృత రచనన్॥

కం దమునకు - 1 - 3 పా॥ ఁదు 3 గణములు

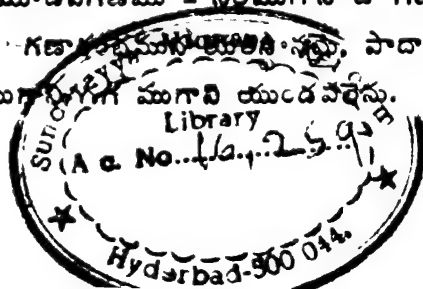
2 - 4 పా॥ లందు 5 గణములు

నల - గగ - ౨ - జ - ని - గణంబులందేదేని వాది 2 - 4

త పాఠములందు-యూదనగణము - నల్లముగాని జ గణము

గాని యుండి, 4వ - గణమునందు-నల్లముగాని, పాదాంత్య

గణములు-నగణముగాని ముగాని యుండవలెను.

వ త్య

- (43) మతికివి 'పత్యం'బొ'నను
చిత విషయోక్తి నెడపి మది - జీవిత కా
శ్వత ఘనజీవదుఁదొ హరి
నతి పథవృత్తివి మునుకొన - నగదవిధిన్॥

వి పు ల

- (44) 'విపులా'త్మ తత్త్వ విషయా
మపదంబగు చింతన నిల - నుప పత్తిన్
జప యుత మంత్రారాధన
ముప కరణముగ మనఁదలఁతు - నూర్ములుచోన్॥

చ ప ల

- (45) 'చపల'త నెడవఁగ నుక్తివి
విపంచి నొదవు ప్రణవస్మతి - విభవమునన్
స్వపరవళమున నన, హృదిన్
బ్రిపంచి తంబగు స్వ - రనవనిధుల్॥

ము ఖ చ ప ల

- (46) 'ముఖచపలో' ద్వృత్తిని, శ్రీ
సఖీ పరిజన మగు మించు - సక్రియలెటన్
ముఖర వికృతివి దిఱుగ, శ్రీ
ముఖమిదె వాగ్దేవియు నుడి - మొదలందన్॥

జ ఘ న చ ప ల

- (47) స్వరమంద మించు లట్లా
వరమ పవిత్రాత్మసు గనఁ - బరువునవోన్
సర 'జఘన చపల'తను బర
స్పరాత్తమగు వెల్లు నెంచ - శక్యంబే॥

ఉ త్సా హ

- (48) ఊహగనని మించు లట్లు - వ్యోమగాములై స్వ'కో
త్సాహ' మినుమడింప, నాక - నంబు నందెవెదుక,నా
సాహితీ ప్రకాశ మమరె - సర్వభువన శోభితా
త్మాహితప్రభా విభాత - హాసవాగ్విభావమై॥

ల॥ పాదమునకు 7 సూర్యగణములు - తుదనొక్క గురువు
యతి 5వ గణము మొదటి యక్షరము.

త రు వో జ

- (49) తరళ తారకకోటి - ధరనాన్పిమినులఁ
దరుణీమన్ 'దరువోజ' - తతినోజ బెంచి
పరిమళోదయ కాంతి, బలపించు నిలను
భారతీ జనయితి - బైసీమై మెలఁగ
సరసమౌక్తిక రమ్య - శయ్యార్థభోగ
సరణిఁదా సితపుష్ప - జయవృష్టి వెలుపు
నరతిఁగేసర మవ్య - యాత్మగంధయుత
హరిణియై, సుమనస్సు - లభితుచిన్ టొగడ॥

ల॥ 3 ఇంద్రగణములపైని | సూర్యగణము తిరిగి 3 ఇంద్రగణ
లపై నొక్క సూర్యగణము యతి స్థానము 3వ గణము
మొదటి యక్షరము, 7వ గణము మొదటి యక్షరము.

మ హాత్మక ర

- (50) కన్నడ నెడపి, నాగరవ్యామోహ - కల్యగాక
 'మహాత్మకర' విజవైత
 వోన్నతిని, బంచజన పంచత్వ మెడపు - బంచ
 లక్షణ కించసారమబుల,
 నెన్నికనుదీఁ బంతుమసృతిఁ బంచాణ
 హృదయ మందియుఁ బంచదశి మానక
 మన్నికను బంచకముగఁ బంచావన - పంచ
 శాఖల పంచతి - చునెప్పుడు॥

- ల॥ హానకు వరుసగా 1 సూర్యగణము 6 ఇంద్రగణములు -
 4వ గణము మొదటి యక్షరమున విశ్రాంతి - సాధారణ
 ప్రాసవియమము.

మ ర్యాత్మక ర

- (51) 'మర్యాత్మక' యమరలోక - మాన్యయట్లాత్మియశక్తి
 మర్యలోకాత్మి రక్తి - మరణమ మంత్రంప, వ్యక్తి
 మధ్యస్థయై వాక్సదాన - మగ్రరస విధావతుష్టి
 సాధ్యాత్మికోత్సాహమిష్టి - నందీయు, జనవంద్యసృష్టి॥

- ల॥ 2-ఇంద్ర గణములపై వి-1-సూర్యగణము, తిరిగి 2 ఇంద్ర
 గణములపై నొక సూర్యగణము, 4వ గణము మొదటి యక్ష
 రము యతి స్థానము. ప్రాస-వియమము కలదు. అంత్య
 ప్రాస పాదధ్వయమునకు॥

మ దు రా క్క ర

- (52) గిరను 'మదురాక్కర'న్ బూని - కేవల బ్రహ్మనాను
సరస సరసిజంబున గావ్య - షట్పద మాతృగాన
వరవశత్వమునఁ జరింప, - వాణీకుఁడీనునంది,
స్వర సరోజ విర్బంధ కి - డవిదె నిర్దురకు బృధిన్||

ల॥ 1 మా. గ - 3 ఇంద్రగ - 1 చంద్ర - గ
4వ గణము మొదటి అక్షరము - యతి - ప్రాసకలదు.

అ త రా క్క ర

- (53) 'అంతరాక్కర'లూని - ప్వాత్మాంత చింత
నాంత పంచాక్షరీ మం - త్రార్థ మంత
సంతరింతు, బ్రత్యేక - కాబ్దిక శక్తిని
కాంత సౌభాగ్య సంపు - ప్త కావ్యోక్తిగ||

ల॥ 1 మూర్త్య, 2 ఇంద్ర, 1 చంద్ర - యతి - 3వ గణము చివర
అక్షరము - ప్రాసకలదు.

అ ల్పా క్క ర

- (54) 'అల్పాక్కర'ంబు మా - ష్టతి మాష్ట
కల్పమునను గావ్య - కౌశల్య ము
నల్ప సంకల్ప సం - వ్యక్త నిర్వి
కల్ప శిల్పమటు, వె - ల్ల, నితాంతమౌ||

ల॥ 2 ఇంద్ర - 1 చంద్ర - గణములు య - 3వ గణము
మొదటి యక్షరము - ప్రాసకలదు.

మంజరి

- (55) మధుస్పష్ట రసపుష్ట - 'మంజరీ' మంజ
 మంజిష్ట శోభిత - మాకంద పృషిని
 మధునిష్ట నళి బృంద - మధురోక్త పతిత
 కరవీర మంజరీ - గ్రాహ్యమౌ ప్రణవ
 మంత్రోక్తి, నమనిత్య - మంజరీ హార
 జపసాధనమున, మం - జరుల రచింతు,
 శ్రీనతీ చరణ మం - జీర శింజాన
 సృతికబ్ది మార్గము - హృదయ మందాన॥

ల॥ 3 ఇంద్ర - 1 సూర్య - గణములు ప్రాసలేదు - యతి - ?
 ఇంద్ర గణములపై ని

ద్విపద

- (56) స్వరశక్తి నర్థిపః - జనువునన్ 'ద్విపద'
 పరమార్థ రసపూర్ణ - పరితమౌ యువదః
 మాతృకీర్తిన మంద - మదినిల్చు శక్తి
 చేతస్సు నందిందు - చెల్వింపు రక్తి;
 చిన్ని పువ్వగబల్కు - బెలువంద బ్రోది;
 వన్నెలన్ వామనా - వ్యయురీతి పాద
 వృద్ధిని జెంది, క - వి హృదాత, రోక్తి
 బుద్ధివై భవయుక్తి, బౌధలాదు సూక్తి॥

ల॥ పాదమునకు 3 ఇంద్ర - 1 సూర్యగణములు - రెండేసి పాద
 ములకు సాధారణాంత్య ప్రాసలు గలది యతి - మూడ
 గణారంభమున

త్రీ వ ద

- (57) నలిన ముఖంగి. ధీ - నలదంబడి
లలితాన్వయ త్రిపదకర
మలరించు. బహుళార్థ యగుట॥

ల॥ 1వ పా॥ 4 ఇంద్రగణములు
2వ పా॥ 2 ఇంద్ర - 1 సూర్యగణములు
3వ పా॥ 2 ఇంద్ర - 1 సూర్యగణములు
యతిస్థానము - మొదటి పాదమున 3వ గణము మొదటి
యక్షరము - మిగిలిన పాదములందు పడిలేదు, ప్రాస 3 పా॥
లకు గలదు.

చ తు వృ ద

- (58) దురితంబులు వాయుః శ - తువృద' వా
హ్యరసోదిత కథ - న గజను గావ్యాం
తర రసతన్మయ - తను. మృగ నమమౌ
ద్యరహిత భక్తిని - వ్యాహృతి ననఁగా॥

ల॥ పాదమున 16 మాత్రలుండును - మొదటి పాదమున 11వ
మాత్రయు, మిగిలినవానియందు 5వ మాత్రయు యతిస్థాన
ములు - సారారణ ప్రాస.

వి తాళ చ తు వృ ద

- (59) గోవులిలు మఱు - గొరిజుఁబెరా
గావహ కలమది - గంత రచనన్
వావిరిఁజనఁ - 'జాపద వితాళ'ం

ల॥ బై వినఁబడు, హృ - ద్యమగురీతిన్॥
2 సూర్య - న - న - వ - గణములు 3వ మాత్ర యతి
స్థానము - సా॥ ప్రాస

కర్ణాట చతుష్పద

- (80) మది రంజిలఁ బలుకున్ - మహతీ శ్రుతిగతి
 పదమునను 'గర్ణాట - చౌపదా'భిరతిఁ
 గదలాడు జలధిగాఁ - గావ్యగాన నృతి
 మృదు మధుర గీతమటు - శ్రీకరము జేతు॥

ల॥ పాదమునకు పంచ లఘుగణములు ౩ - 1 సూర్యగణము
 యతి మూడవ గ॥ మొదటి అ॥ ఆద్యంత్య పాస॥

పంచపద

- (81) 'పంచపద' ప్రపంచిత ౩ - వ ప్రదనవ్య సితోత్పల
 స్ఫిరో
 దంచిత దివ్యసౌరభము - స్వాత్మవిభావము బెంచఁ
 దదతిన్
 బంచ ముఖావతంసిత న - వ ప్రభవంబును గాంచె,
 రాజత
 త్వాంతిత రాజసత్వమ మృ - తాంశ విదుప్ర మనోర్వి
 స్వీయ హృ
 త్పంచిత కల్మషంబెడపె - జంద్రుఁడు శంకర కైర
 వంబుగాన్॥

ల॥ 5 పాదములుగల యుత్పలమాలిక.

ష ట్ట ద

- (62) భృంగినై యోంకార - శృంగి ముఖాసవ
మింగిత ప్రిభవ మెచ్చించఁగ
సంగీత సాహిత్య - శృంగార షడ్వృత్త
సంగతులను బెంతు 'షట్టదోక్తి'॥

- ౦॥ 2 ఇంద్ర గణములు 1
2 ఇంద్ర గణములు 2
2 ఇంద్ర గణములు 1 చంద్రగణము 3
ఇట్లు మిగిలిన సగము ఉండును. ప్రాస మూడుసారులుండ
వలెను, యతి నియమములేదు.

నవవిధరగడలు:-

పాదసంఖ్య విచ్ఛవచ్చిన రీతిఁ బెంపనగును

హ య ప్ర చా ర ము.

- (63) శత'హయ ప్ర - చార'గతిని
విశత్సరశ్మి - వెలయ మతిని.
తరణిఁబిచ్చుఁ - ద్వర నుషస్సు
ధరణి నింప - ధవుమహస్సు॥

- ౦॥ 4 సూర్యగణములు - రెండు గణముల పదప యతి - అంత్య
ప్రాసము రెండు రెండు పాదముల కొనగూడును.

తు ర గ వ ల్ల న ము

- (64) 'తురగ వల్లన' ప్రశస్తి - దురగలింప వాక్రృశోఠ
 విరివి జెంద. శారదాంబ - వెల్లుగాత హృదివి నాథ,
 సరస నవ్యభావలహరి - శరధికన్యఃగాంచు రీతి
 స్వరమహార్థ కావ్యలక్ష్మి - సరసఃబరముఁదొప్పుఁ
 త్రీతి॥

ల॥ హయప్రచారము రెట్టించిన అగును.

వి జ య మ ం గ శ ము

- (65) 'విజయ మంగళ' ప్రశస్తి - వెలియ భవ్యమహితభక్తి
 విరళ చిత్తవృత్తరక్తి - వితత మందఁబలుకు దుక్తి,
 విజిత వితత విషయశక్తి - వృద్ధి నందఁదలఁతువ్యక్తి
 విలసితాత్మ కలితముక్తి - విదిత రమ్యసత్యసూక్తి॥

ల॥ తురగవల్లనము రెట్టించిన అగును.

ద్వి ర ద గ తి

- (66) శరదృతువు వచ్చెనదె - చల్లఁగను 'ద్విరదగతి'
 విరిసెనవె వెన్నెలలు - పెల్లుగను విభవకృతిఁ
 బలుకుఁజెలి శారదకు - భక్తిమెయి రక్తిమెయి
 నలువనొగిఁబూజి లా - సక్తిమెయి శక్తిమెయి॥

ల॥ పంచ లఘుగణములు 4 ఉండవలెను. 2 గణములు తరువాత
 యతి - ప్రాసకలదు.

విజయభద్ర

- (67) విరిగొన్నవేగినల - విజయభద్రను బూజు
విరచించె నశిబ్బంద - విస్తృతోక్తులు నోజు
విరివిమై తెలివిమై - వికసింప విరజాజి
వెరవుమై నిరిదార్పె - వితతాబ్జ కుభరాజి॥

ల॥ ద్వీరదగతి రెట్టించిన అగును

మధురగతి

- (68) మాధవ షట్పద - 'మధుర'నంగీతము
శ్రీధిషణన్ గను - శ్రీతి సంగీతము
విభవాత్యంతము - వృథు ముఖాంతము
వృథ వాద్యంతము - రమ్యవసంతము॥

ల॥ నాలుగు మాశ్రులుగల గణములు 4 ఉండవలెను. 2 గణముల
తరువాత యతిస్థానము. ప్రాసకలదు.

హరిగతి

- (69) 'హరిగతి'యని భవమున్ దృఢమతి -
వ్యాయత భక్తివి గదవఁగఁ దలఁచెదః
పరమును గనుసాధన వేరెద్దియు -
వరలదను పలుకెల్లరుఁగన. వెలచెద॥

ల॥ నల - న - భ - గగ - ములలో ఏనైన ఎనిమిది ఉండ
వలెను, 4 గణముల తరువాత విశ్రాంతి. ప్రాసకలదు.

హ రి ణ గ తి

- (70) 'హరిణగతి' న - ధ్వవసాయోక్తి
 వరల, హరిణీ - స్వర సంశక్తి.
 హరిత శ్రీకు - భా రామమెద
 దరిసింపగ, న - త మొలయును మది॥

ల॥ 14 లఘువులు ఒక్కొక్క పాదమున. 8వ అక్షరము యతి.
 పాసకలదు.

వృ ష థ గ తి

- (71) చెలువః చెలు వలరారణికుకగః - జిత్రచిత్రిత
 'వృషథ గమనము'
 వలన వలనగు తల్లి కరుణను -
 వర్ష పర్షద భక్తి శమనము;
 పలుకు పలుకున దేనెలొలుకగ -
 పరమ వర మహిమాత్ము చరితము
 కలకు కలకుగ గాన సముచిత -
 కల్ప కల్పనఁబెంచ నిరతము॥

ల॥ హరిణగతిని రెట్టింపవలెను.
 అద్యంతప్రాస రిచ్చ వచ్చివరీతి మెలపనగును.

య డ గా న ల డ ణ వ్ర స క్తి:-

(72) సీ॥ శృంగార నవరంగ - శృంగ ప్రతోత్సంగ
సంగీత సాహిత్య - రంగవిదిత
సంకీర్ణ నవరత్న - సంకాశ రసపూర్ణ
సంకల్ప సచ్చంద - పంకజమున,
బ్రహ్మది మరవంద్య - బ్రాహ్మి దాఁ జెలువంద,
బ్రహ్మాంజలిన్ గొల్చి బ్రహ్మవిదులు
సత్యలోక విమాత్న - నృత్య సంప్రత కావ్య
విత్యగానముగోరి - ప్రత్యయనుతి.

జేయ, గంధర్వ కిన్నర - సిద్ధ సాధ్య
కింపురష చారణులకేవి - గీలువదవి
కావ్య సాహిత్య మాయడ - గాన లలిత
తత్త్వ మందమరెైన, తల్లి - తనదు కరుణ॥

ల॥ సీసముల లక్షణము ముందు సప్తవిధ సీసములలో వ్రాయ
బడినది.

(73) సీ॥ కల్పదుగ్ధి మచ్చాయ - లల్పంబులగుచెంచి
 శిల్ప కల్పిత సృష్టి - తల్పమందు,
 స్వాంత విశ్రాంతిమై - శాంతి సంతృప్త సం
 క్రాంతి, విత్యవినూత్న - కాంతిని గన,
 దక్షరై యక్షలా - విక్షిప్త గానమున్
 సుక్షేత్ర సాహిత్య - లక్షణముగ,
 ఋషిపుష్ట రయశిష్ట - సరసోక్తి సంధించి
 సురసృత్య సంతృప్తి - నరులుజెందఁ,
 నంది, మరకతోచ్చిత రమా - మందిరముగ;
 తుంబురశ్రుతి రగదలన్ - దుఃఖగలింప,
 విందుగా భువనాంత సంత - విత్తిగనులఁ
 గాంచ, వినిపించుకొ కావ్య గా - నాంచితముగ॥

(74) చం॥ శారద నాదటన్ గొలువ - శస్త్రమనీషసు
 యక్షుల వ్యధిన్
 భారత వైభవోజ్జ్వల వి - భావ సమీక్షను గాన
 నై పుణిన్
 సారెకుఁ బాడుచుందుగ్ధి; సుర - సార్థముగావి
 కళానిదాన మె
 శ్లేరు సుదాహరింపనగు - నిందు విభాసిత దర్పణం
 బటుల్॥

కండాష్టవది

- (75) 'దరువుల', 'నేలల', 'జోలల',
మరి 'కందార్థ' 'ధవళముల' - మధుర కవిత్వాం
తరమగు 'తుమ్మెద పదముల'
విర 'నల్లనేరదు'లను, - హితకోధనమే
సరసోక్తింతను యక్షులు
జొరవను దెలి 'చందమామ - సుద్దుల' విరహా
క్కర గాథల బాడుదురెటఁ
విరవకులై జనులు ద్విపద - పాదపములుగాన్॥

ఉదాహరణము

- (76) 'సామగాన ప్రియోదాహరణము

సప్తవిధక్తులు, సంబోధనా విధక్తుతో ఎనిమిది విధక్తులతో.
కృతినాయకనుగాని, నాయకునిగాని వరుస విధక్తులతో నుద్దేశించి, ప్రతివిధక్తి పద్యానంతరము, నదే విధక్తి ప్రత్యయ పాదాంతమందు గూడిన రగడలలో నేదేనియొక రగడతో, 'కళిక'ల నెనిమిది దళములు గాలించి, యట్లుపైని 'కళిక'లో సగము (4 దళములు)తో 'సుత్కళిక'ను వ్రాయవలెను - చివర సార్వవిధక్తికముగ నొక పద్యమును కృతిపతికిగాని నాయకకుగాని చెందునటులవ్రాసి, కృత్యంతమున కృతి వివరణ మొక పద్యమున వ్రాయవలెను. పద్యములు చంపత్పలమాలలుగాని మత్తేభ శార్దూలవి క్రీడితములతోగాని వ్రాయనగును, కృతి - వివరణములో రచించిన వారి నామవిశేషములు, లక్ష్యము, వ్రాయనగును,

కం॥ ప్రణవ సునాద వినోదివి
మణివము గుణవిభవ మెన్న మవి.త శ్రుతి కా
రణ రాగ ప్రకృతి దలఁతు,
ప్రణేహిత సప్త స్వర మధుర విభావ తృప్తన్.

(రాగహంసి)

ఓం

శ్రీ శారదా దేవ్యై నమః

సామగానప్రియోదాహరణము

శ్రీ చక్రాంతర భానుకోటి లలిత ప్రీమోష రమ్య ప్రభా
ప్రాచుర్యాకృతి రాగ వింశతముగా త్రైగుణ్య వాగీశ్వరీ
శౌచాక్రాంతివి గాంచి, విశ్వ పరిధిన్ సంగీత సాహిత్యచీ
వాచాశక్తి మయూఖిన్ బరపు తత్త్వంబెంచ సాధ్యంబొకో॥

క్రావ్యోదాహరణ ప్రచార కలిత ప్రాచీన కావ్యాంతర
శ్రీ వ్యాసక్తివి, నాయకీ గుణగణ శ్రేష్ఠత్వమున్ దెల్పు, నే
దివ్యోద్గీత విశిష్టవాదగతి నుద్దేశించి, రాగోద్గతిన్
సవ్యోత్పన్న వివిక్త నామముల విజ్ఞాపింతు వాణీస్తుతిన్॥

హృద్యంబౌ స్వరరాగ నామములఁ బ్రత్యేకించి విశ్వంధరిన్
సర్వోగప్రద వర్ణనానుగతి సంస్తావింపఁగన్, సంప్రదా
యద్యోతంబది, చలపకోత్పల నిభక్త్యాసాద్యమౌగాక; జీ
వద్యుమ్నాంచిత వృత్తనర్తనము, నే వ్యక్తంబుగాఁ బల్కితిన్॥

ప్రథమా విభక్తి

కంహంసోక్తియు భారతీ నవనమై, కల్యాణి మేల్కొనన్
లలితోక్తామృత వర్షిణీ సదృశ హేలాజన్య కోలాహలో
త్కల యుతాకరము జీవరంజనిగ; కేదారాత్త సృత్తంబుగా
విలపిల్లన్, ధవళాంగి గైకొనదె సంప్రీతాత్మయై సత్కృతుల్॥

క క క

మఱియు భారతి, గానవారిధి

మలయ మారుత మంజువాహిని;

మెఱపు మించెడు విర్మలాంగియు

మేఘ రంజిని గగన మోహిని;

చిత్తరంజిని, దేవ రంజిని

చిత్స్వరూపిణి, నయన రంజిని;

యత్తమోత్తమ జలజనాసిని.

యోగదాయిని సుజన రంజిని;

అమృత పంచమ మాది పంచమ

మాలవింపఁగ బూర్ణ పంచమ

మమరి కనక వసంత మట్లీతి

హాస దీపక రాగపంచమి;

పూర్వ భైరవి, పూర్ణరూపిణి

పూర్ణచంద్రిక, పుణ్య యోగిని

నిర్వచింపఁగ పూర్వి పట్కన

నిత్య కాశ్వత శబ్ద భాగిని !!

ఉ త్క శీ క

చంద్ర కిరణీయు చక్రీవాకము
చంద్రకాంతము. సామనేకము
స్వర కుతూహల తీవ్రవాహిని
శరది తుంగ తరంగ దేహిని
చూర్ణ కుంతల చాఢికేళిని
పూర్ణమంజరి నవ వీలానిని
శంకరాభరణ ప్రహేళిక.
పంకజాంకుమణి ప్రవాళిక॥

ద్వి తీ యా వి థ క్తె

అలాపింపగ యక్షిగావ పణితిన్,
హంసధ్వని వ్యాహృతిన్
ప్రాలంబ శ్రుతి గీత మిందుమతిగాన్
రామప్రియోపా స్తికై
లాలితోక్కలితార్ద్రదేశికవరెన్
క్లామ్య ప్రణాభోగియా
శ్రీ లోకాయత నాదబెందు గత
సంస్కృష్టన్ విలోకించెదన్॥

క క క

మఱియు కూలిని నెంతు మది త్రిమూర్తిగ దాని
 నెఱివి గారిగ పాడి నెరవు జూపెద, దాని
 మారదేశిక యట్టి మాన్యకత్తము, దాని
 సర్గసింధు తరంగ - శబ్దికశ్రుతి, దాని
 పుష్పలతికను మించు మోహనాంగము, దాని
 పుష్పమకురి నేలు ముఖవికాసము, దాని
 ప్రథవ కల్లోలాచ్చ రమ్యదౌమ్యము, దాని
 కుఠ సభోమార్గము కుద్ధ కిరణిగ దాని
 విభవ మా తను కీర్తి వివతిఁ బల్కెద దాని

ఉ త్క క క

న్యక కళానిధి యౌటఁ బ్రకట మంజరి యౌట
 మధువు నుక్తగ తోడి మధువమై యజఁదారు
 కామవర్ధిని వంచు కమల జన్మవటంచు
 వ్యోమ చారిణిగాను హృహ విలుచుచు దాని॥

తృ తీ యా వి భ క్తి

రుంకార భ్రమరీ వినాదమునఁ దా చాయాత్మయౌ నాట నా
 యోంకారప్రియ పూర్ణషడ్జమ రుతిన్ జ్యోతిష్మతీ యుక్తిచే
 ప్రాంకారోత్తరిగా, కళావతిగ తంత్రీనాద నామక్రియా
 సంకేతంబున నాభవప్రియయుఁదా రుంఝాటియౌ నాణిచే॥

క క క

మఱియు గీతమూర్తి విరత మనిత దీరమతిగ చేత
మొలుపుగాంచ, ధవళహంసి యోజితెంచు స్వరముచేత,
రాగ వంజరంబునంది రామకలితనముచేత
సాగి వయకు కీరవాణి సరవిని బహురారిచేత,
దేవ సాళగముగ వివిధ దేశ్యరాగ మలులచేత
జీవ దుందుభి ప్రయాత్మ నేవలందు సురటిచేత
రైర్యముఖిని, మాళవీ ప్రథన్ జటాధరోక్తిచేత
శౌర్య మూర్ధరీ వ్రళస్త నరణిఁ బూజ లిడుటచేత

ఉ త్క క క

కోకిలి వ్రతాప మెంచి నాక దేవగిరిని గాంచి,
సుగమకప్రియోక్తి పంచ వ్రగతి జూవఁ దన విపంచి,
ఖరహరప్రియాత్మ సీర కరణి పరివి గౌరవాతి
సాహితీప్యఁ గొల్పు మాత యాహిరేందుభోగిచేత॥

చ తు స్థీ వి థ క్తి

త్రిజగన్మోహిని గానమూర్తియగుటన్ శ్రీరంజిని ప్రక్రియన్
విజయశ్రీ గర్భదధ్యని స్వరము లాభేరిఁ బ్రపంచిపఁగన్
సృజ దేవాభరణంబు లిత్తు మణి సారంగ ప్రయోపాస్తికై
వ్యజపంబా ఘనసింధు శబ్దమటు ప్రస్తారింప జీవంతికై ॥

క శ క

మఱియును కరుణాకరి చామండియు
 మణిరంగ సభాంతరిఁ గొలుచుటకై
 తఱిగను జయనారాయణి ధర్మిణి
 తరుణీప్రియ గాను దర్శారునకై
 సముదయ రవి చంద్రిక లొక్కెడ విడ
 జయ సింధువు మోషను సన్నతికై
 ప్రమితిని కాంభోజీ నవతానము
 రవళింతురు సభఁ గీర్తించుటకై
 కదన కుతూహల సేనావతి యటు
 కలకంఠిని కీర్తిప్రియారకై
 కదలెడఁ గంధర్వ మనోహరినిన్
 గనఁగ గగన భూపాలిని యటు కై
 పదముల, గణిత వినోదిని డాఁగొన,
 భవ రసికప్రియ కిడు బొట్టునకై
 పదపడి, బలహంస ననిపి, కమలా
 భరణము భవకాంబరి కొనగుటకై ॥

ఉ త్క రి క

పిలిచెద దివ్యతరంగిణు లన్నిటి,
దొలి యమునా కళ్యాణిని వన్నిట
గిరికర్ణిక యా కుసుమప్రియ నీ
మిరి గొల్వఁగ కుసుమావళిఁ దెలి నీ
టిని వెడుకదెఁ గారీప్రియ రిషభాం
గిని మంగళకై శికి మృదు ముషమాం
గిని, మాయామాళవ గోళను కై
కొని రాదే : స్వరధన పాలివికై ॥

వ ం చ మీ వి ఠ క్తి

కౌమారీ కరకచ్చపి స్వర
యుజాకార పృణాదంబునన్
శ్రీ మంజీర రవ ప్రవర్తిత
లయోత్సేకంబు చెల్వంద, నా
దామేయస్వర కంపితోచ్చలిత
సామాందోళికా సీనయా
ళ్యామాంగిన్ మతియింప శ్రీవలన
హంసానంద మందింపనొ॥

క శి క

మఱియు శహసలఁ బల్కు మధ్యమావతివలన
 జిఱుము సద్దవళ సరసీరుహాశ్శల వలన
 వ్యాపనీయ కుభ రిషభప్రియ సృతులవలన
 చాప ఘంటారవ విజాత్యవశ్రుతి వలన;
 కనక దీపరథంబు కదలు కలగడవలన;
 విసుత బంగాళాత్త విజయ శంఖమువలన;
 దివ్య గాంధార మది దీపర మగుటవలన;
 నవ్య సప్తస్వర వినాద మొప్పుటవలన

ఉ త్క శి క

సర్వ మనోహరి యౌచ
 ధరవిపంచిగఁ దోచె
 హృదయ గత తంత్రిగను
 మృదు చిదానందిగను:
 కమల సంభవు రాణి
 విమల హస్తము కాణ
 యాచి గాగను వలను
 కై చిరతపమువలన : :

షష్ఠీ విభక్తి

నవరస చంద్రికా స్ఫురిత
 నవ్య వసంత జయంత సేన య
 త్లవహితమై, విపంచియు,
 కళాభరణంబుగ శ్రీకరాబ్జ నం
 భవము గనన్ స్వరాయు,
 భవావి వరెన్ గనె ఛాయ రెన్నిదిన్
 భవ నటభైరవీ గరిమ,
 భానుమతీ వ్రథ నింప వాణికిన్॥

క శ క

మఱియు షడ్విధస్వరూపి
 మానవతిగ వలుకు చెలికి
 నెఱివి గూర్చు నశినకాంతి
 వించునటుల మధువు వెలికి
 మృదు కళాస్వరూపి యౌచు
 కృష్ణవేణి పరువు దనకు
 నొదవ గోపికా వసంత
 మూని పలుకు తానమునకు:
 స్వర పవిత్ర సారమతిగ
 షణ్ముఖ ప్రియోక్తి నిలకు
 నెరపి పంచమ ప్రపత్తి
 నిల్పు మత్తకోకిలంకు,
 యౌవనీ వ్రథన్ లతాంగి
 హంసనాద మంద; తలకు.
 జీవరత్న భూషణములు
 దేవి నింప; తకుకు లిలకు;

ఉ త్క శిక

విందుమాలినీ వ్రసిద్ధి
 నంది హంస గమన సిద్ధి
 నొంది తాన రంజితోక్తి
 విందుగూర్చ నిండు శక్తి
 స్వర కురంజి పిలవేణి.
 గురు గుహప్రియాత్మ వాణి
 విరను గొల్చు ఛామరములు.
 స్వరమహారథిః మతి

స త్త మీ వి త క్తి

రమ్యశ్రీ తిలకప్రకాశ గత
 సౌరాష్ట్రీయ మాంజిష్ఠమే
 స్వామ్యంబౌ తను సువ్రకాశముగ.
 చిత్రాందర్య సీమంతినీ
 సామ్యంబౌ స్వర సువ్రదీప మతి
 నాసాదించె. వీణాధరీ
 సౌమ్యాలంకముచే విపంచియు,
 గళా శక్త్యుక్తు లందంతటన్

క శ క

మఱియు భుషారోక్త మంగళోదయకాంతి :
 అఱుము సింహేంద్ర మధ్యమ విరాజిత కాంతః
 పాలితాబ్జ ముఖారిః బ్రహ్మమానస హారి :
 పార్వతీయ వకుళాభరణ సురాగాధారి :
 రత్నాంగిః కవకాంగిః రమ్యశంఖ సితాంగిః
 ప్రతాపయ విభవాంగిః సర్వవిదా సరసాంగి
 చేతోన్మిత స్పీత : శృంగార పరిపూత :
 గీతవిగ్రయా భ్యాత : కృతి విభాసితమాత : :

ఉ త్క రి క

వర వైంధవిన్ గొల్వ
 ధర వనస్పతి నిల్వ,
 నడ స్వరావళి దెల్ప
 విడి సభోమణి చాల్ప
 సరి ద్విజావతి రాగ
 స్వరము నాగరి దేగ,
 కిరణావళుల రాణి :
 త్వరను రాగదె: వాణి:

సా ర్వ వి భ క్తి క ము

తల్లీ! భారతి! విన్నె నమ్మితివి.
 నీ తత్త్వంబు నీచే త్వడి
 యోల్లేఖంబున వించు, నీ కయి
 మనో హృహత్మలన్ జేర్చి నీ
 వల్లన్ విద్దెల నంది, నీ తెపుడు
 నెవన్ జేయ; నీ యందు భ
 క్తుల్లాసంబు ననుగ్రహింపుము,
 మదీయోద్గాతవై మాతరో !

- కృ తి వి వ రణ ము

కమలాదేవ మనోహరీ స్వర
 విరా కావ్యప్రకాశంబునన్
 గమలాసీనను మధ్యదట్టమున
 సాజితార్ మందన్, స్వర
 ప్రమ, సద్వైత నివిక్తనామసుతి
 నాపాదింతు చందస్సునన్;
 కమలోన్మేషము, మాతృకీర్తనము,
 లక్ష్మ్యందిందు వాగీశ్వరీ ! !

తే గీ॥ త్రిశత రాగ రంజిత రత్న - దీప కాంతు
లాత్మ మణిమయ మండప - వ్యాప్త పృషివి
గదియ 'జ్యోతి స్వరూపిణి'న్-మదివి నిలిపి
దివ్య నీరాజనము నిత్తు - నవ్యనుతివి"

సీ॥ ౧॥ 8 యింద్రగణములపై 2 సూ॥ గ॥ పృథివరణము 2 గ॥ పై
యతి స్థానము గలిగి అట్టి 4 చరణములు, తుద నొక్క తేట
గీతి గాని, అటవెండి గాని వలుకవలెను.

నస్తవిధ సీసములు :—

(1) సమసీసము.

యతితోగాని బ్రాసతోగాని యెందైన నొకటితో జెప్పనగు

(2) అవకలి వడి సీసము.

వదలించుముందు బ్రత్యేక యతులు గలది.

(3) వడి సీసము.

అది నేవది వాదిన పాదమెల్ల నదే వడిగలది.

(4) సర్వతః ప్లాస సీసము.

8 అంశులను, యతిస్థానమును ప్లాసయు నొకేవిధము గలది

(5) వృత్తప్లాస సీసము.

ప్లాస మారంభులలో నొప్పునది.

(6) విషమ సీసము.

తొలి 4 పా॥ ఉత్సాహ॥ తుదకొక తేటగీతి లేక అటవెండి
గలది.

(7) సర్వలఘు సీసము.

మొదటి 4 పా॥ లఘువులే గలిగి, తుదనొక తేటగీతి గలది.
ఈ పై నస్తవిధ సీసములు కథా విధానమున నందర్వోచి
తముగా జెప్పబడినవి.

సప్తవిధసీసములు

(78)

శారదావిర్భావ కథితము

మతే॥

జలమో, యాకనమో, మలీమసమో, యే
చాయా విపర్యాసమో,
విరిసద్భాసమో, శబ్ద సంచలనమో,
విస్రబ్ధి, నిశ్శబ్దమో,
జల విస్త్రంధ్రమో, దీవిలీనమో, మనో,
దాస్యంతమో ప్రాణమో,
తెలియన్ రాని ప్రపేయమై పరుఁడని
ద్విష్టంబుగా నొప్పుచున్॥

(77) సమసీసము :-

సీ॥

అట్టి, మహద్భూతా-వ్యక్త మహత్తత్త్వ
మాది విరాట్పురు - షాక్షరాత్మ
లీలమై, సర్వాత్మ-లీనమై స్వకతేజ
మన్నింబఁ బ్రతిబింబి - తాంకితముగ
ద్రష్టయై గనఁదాను - స్రష్టగాక, విఖిల
రూపము దానెయై - రూప రహిత
సర్వాంతరస్థుఁడై - సర్వంబు దానెయో
చందో విలాసాత్మ - సర్వశక్తి
—
విచ్ఛగించె, విఖిలలోక - సృజననూను
మృదు విదానకర్త నొకని - వెలయఁజేయః
భ్రమను కల్పించి, మాయా వి - భావకలికుఁ
డౌ యజునిగా సకలసృష్టి - నాము కొనఁగ॥

(79) ఆవకలివడి:-

సీ॥ మయా యవనికాంత - రాయతఃశెండి స్వ
 కీయ విపుల తత్త్వ - మేయమమున
 బుద్ధి కందవి యా వి - కుద్ధ సత్వ స్వయాపు
 పుండగు పరుడు వేడ్క - బొడమఁజేసి,
 నాల్గుమోములతోడ - వెల్గొండు బాలునిన్
 బద్ధనంధవనామ - నమ్మవిగను
 విజతత్త్వ రవమాత్ర - మజాఁడంది కల్పింప
 విత్యనూతనసృష్టి - సత్యమెఱిగి
 ముఖ్య పురుష విఖ్యాతికిన్ - వ్యాఖ్యయగుచు
 సృష్టి యజమానసకళా - సృష్టమనఁగ,
 బాసురప్రకృతి ధరించు - సీసకముగ
 సృజన నొనరింప ముదలిదె - బ్రహ్మవియగుచు॥

(80) వడిసీసము:-

మాత్పలాలననేమి - మదిగుండు బాలకు
 తై వడి యాతొలి - కందువంత
 నాల్గుమోములు ద్రిప్పి - వర్దెనల్ బరికించు
 జడువివోరె, తనదు - శక్తి నెఱుంగు
 బుద్ధివైభవ మింత - స్ఫురియింపకునికి
 సృష్టి కార్యములూను - చింతఁగనగ;
 చైతన్య రహితుడై - స్వరమెఱుంగక మూగ
 వోరె, నంతర్మనో - వ్యుష్టినుండ.
 గనులు మిఱుమిట్లు గొలుపు నొ - క వెలుగు గవి
 సంక్రమాశ్చర్య వివకుడై - జాతరూప
 సంభవ విధాన మెఱుంగంగ - జాలఁడయ్యె
 పరస, సరసాక్షియొర్తు సా - జెత్కరింప॥

(81)

కేవలకాంతి వి - క్రిడితా భాసమా

యన్న సుస్పృష్టవ - ర్థాచితముగ,
 నాత్మరూప విరుద్ధ - మౌ హంస తేజస్సు నం
 దాకార మొక్కటి - వ్యక్తమయ్యె
 నాకార నేత్రాంత - రావాప్త నిజరూప
 మాదర్శ బంధిత - వ్యాకృతిగవి.
 స్వకబుద్ధి లవళక్తి - వైకృతా కృతినెంచి
 యీక్షణన్ వైకిల్య - మినుమడింప.

నూతనా విష్టరూప వి - జాతతత్త్వ

వస్తు శంపత్తి, సర్వోప - పత్తి, జూచి,
 చూడఁ జాలకన్ మఱిఁజూచె; - జోకనిలచు
 వెలుఁగు విడిపట్టు నెఱుఁగంగ - తలముగనక॥

(82)

సర్వతఃప్రాససీసము:-

సారసలోచనా - కార కౌళల్య వి

స్ఫారసుశ్రీ విరా - కారతత్త్వ
 మారాద్య సాముద్రి - కా రబ్ధలలితాంగ
 నారీ స్వరూపాత్త - కారదయన
 దీరోచితాపాంగ - సారస్య సౌహార్ద్ర
 కారుణ్య వీక్షణా - దారియగుచు;
 దీరమ్య భాన్వంత - సారస్వతోద్భూత
 వరాన్నతి వ్యాప్త - సూరికిరణ

కారణజ్యోతిగను స్వరౌం - కారనాద
 సారవాక్స్వ రూపాలాప - కారకమగు
 భూరిభావజోభితమూర్తి - జేరెనతని
 కారదామోద కౌముదీ - ప్రేరకముగ॥

(83) సరసిజా విరూప - వరవర్జిని రూప
 సరసత్వమున్ గాంచి - నదృశరూప
 వైభవోపమితమ - భావమౌట నరనె
 నాపాద మస్తకం - భావభాసి
 నసమాన లావణ్య - లసితాఁగి నయ్యజాఁ
 దామె నామాన్వ య - వ్యక్త విషయ
 మడుగ, స్వకజడత్వ - ముడుగఁజేయ, గనుల
 నప్పగించి నిలచె - నామె యెదుట,

గాని మనసునందె తలఁచె: కలికి సరసి
 జాతయగుట సరస్వతీ - నతి యనఁగ
 నొప్పునవి; యైన, హస్తమం - దొప్పు మహిత
 శక్తియేమోనా తెలియంగఁ - జాలఁదయ్యె॥

(84) కారద్వాసతియంత - సర్వజ్ఞ శక్తిచే
 భ్రమభాసి యబఁదూన - ప్రసికస్పష్టి.
 హృదయ తంత్రినాద - హృద్యస్వరాధార
 యోవీణీయన్ రాగ - మే విధావ
 కారణ శక్తియౌ - కల్పన కనితెల్పు
 మీలెనోంకార మ - మృత విదోక్త
 మంద్రకర్ణ మెరిమి - మంగళా కాసన
 మల్ల వదులనింప - వ్యాప్తస్మృతిని

బ్రహ్మాయన్ హృదయాంత సం - రంభి యగుచు
 బ్రణవమంత్రంబుఁదా శంక - బాసి పలుక
 మూలయంత్ర సఁశక్తిమై - పూర్ణసూక్తి
 నలరె నయ్యది యఖిలాంత - మావరింప॥

- (85) నలువ యచ్చెరువందఁ - దొలుకాడు వన్నెలన్
 దురికించె దిక్కులన్ - గరికి యంత
 పులమంది యెదపొంగ, - పలుకునేర్పును నింపె
 దొలు వరువులఁబల్కు - తెలివి నొసఁగి,
 కలరూపు నెఱుఁగంగ - మలుచూపు వెలిగించి
 తొలుదొల్త సృష్టించు - వలను నేర్పె,
 బలమంది కలకాల - మరిరింపఁ దలయొత్తు
 నలినంబు పీతమై - తలముకొనఁగ;

కలరి పండించి సత్యలో - కలసితునిగ
 నలరి విహరింపఁదనయంచ - కొలుపు నుంచి
 లలిని పంచభూతాత్మ సం - కలితసృష్టి
 లలిత తత్త్వరహస్యముల్ - వెలయఁజెప్పె॥

వృత్తప్రాససీసము :-

- (86) ఉత్సాహియై బమ్మ - వ్యోమావకాశంబు
 వ్యూహాత్మ సారస - ద్యోతమగుట,
 హృత్సీమ నెనలారు - పృథుశక్తి తేజస్సు
 జ్ఞానప్రదీప్తిచే - జడతనడఁవ
 సత్సారభవ్యాప్త సంవిత్తునన్ శ్లాఘ్య
 మారుత ప్రతిపత్తి - మది నెఱింగి,
 మృత్యుర సంపన్న - మేదురాకృష్టి, వి
 పులసృష్టి కారార - భూతమనుచు,

సుత్సవప్రద జరిజాత - నోముజరిమ
 దంచు; పంచభూత రచన - మందెనఱఁడు
 స్వోత్సు కఁబున సాధన - వ్యుష్టినాత్మ
 కృతుల సుతి కృతజ్ఞతఁదెల్పు - నతివ కతఁడు॥

వదిసీసము :-

- (87) కలికి కన్నుల వెల్లు - గంచి, తా రవిచంద్ర
కాంతులూహించి యా - కనము విందె;
కొప్పుపై నెలవంది - కులుకు తక్కులఁజూచి
గుప్పించె దారక - కోటిమింట,
నొసటబొట్టును మించు - నునుకెంపు జిగినెంచి
నుత సంద్య లమరగా - నూర్చెరంగు,
జెవులూను శ్రీవృత్తి - చిత్తంబులోనెంచి
సింధు నాదంకార - సృకుల బెంచి,
చెలిమి చిరునవ్వు వెన్నెలల్ - జేద్రుకొనఁగ;
చెలియ మెడనూగు వచ్చుల - చిలుకదాళి
కకుకులన్ బ్రకృతి తకుకు - గాంచ, సృష్టి
కావ్యరచన మిట్లఁజూడూనె - కాంతనుగని ॥

విషమసీసము :-

- (88) సర్వసృష్టి నిటుల కాంత - సరసనిర్మి చిత్రకుం
దుర్విదనదు చిత్రరచన - నోజఁబెంచునట్లు, దీ
సర్వశోభిత ప్రపంచ - వైభవంబు దిద్దె, శ్రీ
విర్యహామమునంది ప్రథమ - విపక పరికళక్తిమై
ప్రకృతి సృజనమందు - వనగిరి వాహినీ
తరులతాది సృష్టి - తనిమమూవి
స్వర విభావ జీవ - చైతన్య రమ్యరా
గలసి తాత్మగా జ - గమల వెలయ॥

(89) సర్వలఘుసీసము :-

అటస్యజనను మౌనకౌవి - యటనట సతి చెయవము
 రుటముగ సరస కళం - ఘటికునిగతి
 నలువయు బ్రకృతిని నెల - కౌలిపి బహుకృతకృతుల
 నలరిచె, జడువులసకి - నలుమొగముల
 బలికెడు తొలుఁబలుకుల - లలి, విన; జడలను తెలి
 కలవడమటు వెలుఁగు య - మి లలితమగు
 వహముగ, విఖిలజగము - లహరహము దిటుఁగుచు, స్వ
 మహమున వెలిఁగెడు భవ - మహిమను గను.

హంసశబ్దాంత పరమార్థ - మాత్మదాల్చి
 హంస విఖ్యాత వాహన - మంది యటఁడు
 విత్యనూత్నస్పష్టి ఘటింప - నెమ్మిసతికి
 ముఖకమల వివానమమర్చె - బూజ్యగతిని॥

నవభద్ర గీతములు :-

నమగీతి

(90)

'నమగీతా' లావమునం
 దమితోత్సాహము వెలయుఁగ - నను విత్యం
 బమలను సత్కృతి విలస
 త్కమనీయ మృదుక్తి సుమత - దననెంతున్॥

ఉ ద్గీ తి

(91)

కృతి రచనమొక హవవిశి
 ష్ట తంత్రమగుటన్ వెలయును - సత 'ముద్గీ
 తి', తదీయోద్గతి నందఁగ,
 ప్రతి పన్నోదాత వల్క - వ్యాహృతియై॥

ఉ ప గీ తి

- (92) ఇర'నుపగీతి'న్ బహా
ర్థరమ్య భావాత్మ - ధర్మములన్
గర మలరఁబల్కఁ బద్మా
కరోత్సవము లీను - గావ్యోక్తుల్॥

అ ర్యా గీ తి

- (93) ప్రముద వ్రథ 'నార్యాగీ
తము' సంతత మాత్మలలిత - తత్త్వార్థములన్
సమదృష్టిన్ సర్వజన
ప్రమితిన్ సూక్ష్మాన సరణిఁ - బల్కించు కృతిన్॥

సమగీతులందు :- అటవెఁది

- (94) మధుర భక్తి మంత్ర - మనిత 'మాటవెఁది',
సతత వృత్తగీత - సుతిని భగవ
దంకితాత్మయగుచు - నలరుఁ బంకజమల్లి
నన్యవృత్తి రాగ - మాన్య గిరను॥

తే ట గీ తి

- (95) తేటిగీత మల్లోంకారి - 'తేటిగీతి',
సుమజనని కౌంత రాప్పర - సమ్మదు మధుర
స్మతుల క్రుతినమర్పణ మూను - శ్రీసతికిరఁ
బలుకు పన్నీటి జల్లులన్ - స్వాగతమిడి॥

క మ లి వి

- (96) లలిఁగమలివి' మమపరాగ - లలిత గంధమలఁది
 పలుకుఁజెలికి సంస్తుతిన్ న - పర్యకవలు కొనఁగ
 దెలుపు గీత నరణి - దివ్యగాన రసిక
 కొలువ దీర్చియుండ, స్వరవి - గూఢతత్త్వమెలయ॥

ప న డ గీ తి

- (97) పడరుఁ 'పనడ' ముత్త - పడతి హారతులెత్త
 విదితగీతి నిరను - వేడ్కగొలువ,
 నుదయ భానురక్తి - మోక్షస్థల కాంతులన్
 బొడవు తల్లియనఁగ - బొలయురక్తి॥

ఎ త్తు గీ తి

- (98) నెత్తవిఁజిందు - నిత్తె
 'మెత్తుగీతి', పలు - కీర
 మెత్తు మొత్తంపు - శృంగ
 విత్తప్రసూవ - విధిని॥

(99)

విరుదావళి

జయతు జయతు మాతా! బ్రహ్మవిద్యాది సర్వమూల విద్యాది
దేవతా! అభిదేయాది సాహిత్య చతుష్టయ విభాషితా! శబ్దసంభూత విభూ
షణాక్షర సంహతిభ్యాత వత్తింశప్రసృ లక్షణోపేతా! శ్లేషాది చతుర్వింశతి
గుణగణాభివర్ణితా! దశవిధ సత్కవిశేఖరపూజితా! త్రైవిక్యారభటి భారతీ
సాత్వతీ లలిత వృత్తి సమాహితా! వైదర్భీ గాదసాంచారి రీతిసమర్పితా!
లాటిమాగధీ శబ్దార్థోదయ మూలశక్త్యేక పంచాశద్వ్యవసంగతా! అను
మధుర చిత్రవిస్తర చతుర్విధ కవితోపాసితా! కావ్యసవరసో ద్వాసిత
మృదుశయ్యా విరాజితా! అష్టాదశవర్ణనోపేత మహాకావ్యోపకావ్య మృదు
రత్నాలంకారశోభితా! ముక్తకాద్యష్టా దశవిధ పద్యకావ్య విధార్పితా! దశ
రూపక నాటకకళా పరిసేవితా! అభినయసాత్వికాంగి కాహార్య వాచిక
చతుర్విధ నాట్యసంకీర్తితా! హృద్యలక్షణ నాట్యాలంకార దశవిధ
లాస్యాంగ సంభావితా! రసస్వరూప విభావానుభావ సాత్వికభావ సంబో
ధితా! గద్యపద్యోభయాత్మక కావ్యసౌధ సంవర్ణితా! రీతిసౌందర్య విభ్రాజ
మానాంగరాగోద్వాసితా! చూర్ణికోత్కలికా ప్రాయావిధ్య వృత్తగంధం
సితాది బృహత్కథాగద్య సమ్మూలితా! చతుష్టప్తి కళావైదగ్ధ్య ప్రపంచా
కారిణా! చతుష్టప్తి బేదాబేద సాధర్య్య ప్రస్తావితోపమా నాన్వయోపమే
యోపమా స్మరణాది చతుర్విధ ముఖ్యార్థాలంకార సంశోభితా! చతుర్వింశతి
గుణగణాశ్రిత ప్రాదోక్తివైచిత్ర్య వాగ్దానసంపేదితా! సర్వార్థదోషవివర్జితా!
దశవిధ పదాద్యా రోపగర్భాలంకార భాసితా! ఉత్పేక్షాది త్రయోదశాద్య
వసాయమూలాలంకార ప్రసిస్తావితా! నవివిధ విరోధ గర్భాలంకార ప్రత్యే
కితా! పంచత్రింశత్కమ్యాలంకార సాకారిణా! ఓంకార నాదాంత చైతన్య
చిద్రూప సంప్రేక్షితా! వేదవేదాంగ సర్వశబ్దార్థకోశ విరాజితా! నిరుపమాన
సంగీత కాస్త్రవిజ్ఞాన విలసిత సత్కచుపీ స్వరవిరానలాన సంపూరిత

ద్విగంతరాశ నమ్మోహనాలాప సంకీర్ణ రాగోద్ధితాః మూర్ఛనోద్భిన్న దళగ
మకప్రీణన ప్రేరితాః ముగ్ధమోహనోత్సేధ గీతాబ్జజాతాః శ్రీచక్రమధ్య
స్థితాః సావధాన చిత్తంబుతో దయాపూర్ణవీక్ష ప్రసాదంబుచే, కైమూఝు
చేకోగదేః భారతీమాతరోః॥

(100) కా॥ ఆబ్రహ్మది పిపిలిక్కుఁ బిలిల - వ్యాప్తాత్మభామార్పితేః

శ్రీబ్రాహ్మీః ప్రణవార్పితేః యజధృతేః - హ్రీంశబ్ద సం
కీర్తితేః

దీప్తాహ్మణ్య పవిత్రమంత్ర మన్విత్ - త్రేతాగ్ని సంధా
వితే

సబ్రహ్మేతి వివక్షితాక్షర విధా - శశ్వత్పురాకారితేః

(101)

చక్రవాళము

సీ॥ ఆవదారు! చతురాస్య - హరిహరార్చితశక్తిః

శక్తిశబ్దోద్భిన్న - శారకాంతి!

కాంతి సంపూరిత - బద్ధోత విఖ్యాత

విఖ్యాత కచ్చపీ - విరిసితోక్త!

ఉక్తప్రధానోక్త - యోగప్రబుద్ధాత్మ!

బుద్ధాత్మ సంవ్యక్త - పూర్ణరక్తి

రక్తినంవర్ధిత - శ్రావ్యరాగాధారి

ధారణోత్థాన సం - దానసూక్తి!

సూక్తివైరుష్య విద్యా ప్ర - చోదనాద్య!

ఆద్యసంస్పృష్టి శోభిత - హంసయాన!

హంసయాన ప్రదీప్త వి - శ్వాంతరాళ!

స్వాంతరాళాప్త శ్రీ చక్ర - 'చక్రవాళ'!

(102) చిత్రకవిత్వ లక్షణములు :—

అనులోమ విలోమము :—

కం॥ రాదాశ్రీ సారసవన!
మేధా దీప్త్యా నవమేధ్యా! దీరా
రాదా! ద్యామే! సరవన,
జ్యాదీధామే! నవసరసా! శ్రీదారా

(103) రాదానగరసదస్సు (రాధ = విరాధ)

చిత్రకవిత్వాంచిత - విరోధ్య - నవరత్నాననము

క॥ శ్రీరాదానగరాది నాథ రచిత - శ్రీచక్రకోచిన్పునన్
కారాకారిక కారదాసతి, వది - స్థానాద్య కౌత్త్యాయినన్
క్షీరాణ్ణోత్థిత నిన్దిరాసుదతి, నా - సీనస్థితిన్గాంచ, నా
దీ రాజన్యఁడు, సృష్టిజేసె నిరి, వి - ర్దిష్టాననాస్థాత్రయిన్॥

(104) క॥ సారాసార విదానశక్తి కలితా - స్థానత్రయా కూరులున్
దారాకుకుశ్రీతి సూక్తి కారకఘనా - దర్శస్థిరాభ్యాతలున్
దీరోదత్త కథానిభాత చతురో - క్తిత్రేయ విర్దేష్టులున్
సారస్యాద్యుని నన్నిరిన్ గొరిచిరా-కాఖత్రయాశక్తులన్॥

(105) చం॥ ధరణి విజోక్త సన్నుతిని, - ద్యాతసదాన్తరళక్తి కాఖయై
విరత సురాసురార్పితయు - నెక్కొనె దారుణి సీకునీడగా
నరితి, విరుక్తితో సరవి - జానసురాణినిగూడి యాదగా
ధరగన, సత్యలోకరణి - తస్థిర నాకరుచుల్ నదోగ్గతిన్॥

(106) కా॥ రాధానాథుని గాన్పుచున్ సరియుఁదా - రాజిన్పుఁగన్
 ధరుణిన్
 సాధారణ్య సదాగతిన్ దనియఁ దా - చాన్పల్య విరూఢ
 యై
 యాదారాత్త సదాన్త తాళ ల పితా - ర్థాకాన్యసాక్షాత్కృ
 తిన్
 సాధినెన్ జనపాదసార్వతను, వి - స్తస్త్వాన్యకాశేన్ద్రియై॥

(107) కా॥ స్నేహాహ్లాద వితాన్త సన్గతివి, వ - స్థితశ్రుతిజ్ఞేయైరై
 సాహిత్యార్థ విరూఢి నాయకలనన్ - సాధిన్వి రాజోటికర్
 యూహలోకవి గూఢ విష్కుటనిధిన్ - ద్యోతిన్పు,
 నేకస్థితిన్
 సాహస్రార్క కళానిధి స్థగిత కా - స్త్రస్థేయ చిత్తో
 త్గతిన్॥

(108) ఉ॥ ఈ గతినా నృశేఖరు వ - దిచ్చను. హృద్యనిజామకారురై
 శ్రీగణనో చితాఖ్యలమ - జెప్పియు సృష్టివి యొక్కతేజనే
 దీగిరిజేర్దిరాచిత వ - తీత్రయ నిత్యసదస్సునాన్ ధరన్
 యోగ విరూఢకారణ ర - సోదయశక్తివి విన్విరాసతుల్॥

(109) కా॥ సాదృశ్యానుగతిన్ రసారసిక యున్ - సాన్నిద్యశక్త్యుక్తిచే
 నాదానంద సనాతనోచ్ఛరితగా - నజ్ఞాన సూత్రోక్తిచే
 కేదారాకృతి నెంచి నృత్తపరణి - గీర్తిన్పై నుద్గతగా॥
 యాదోనాథుని తీరునన్ లలిని దా - నాకృష్టయౌచెన్పకన్

(110) చం॥ జనతతి సూత్నదీక్షఁగొని - శారదనాదట నాదికక్తిగా
గనుఁగొన సాగిరా నగర - గారుడసిద్ధసుఖాననన్, ననల్
ననచిన గొజ్జఁగిన్ గనెడు - నైజత్పషన్ జనుండ్రి,
యాసతిన్

గొనకొని విత్యసిద్ధిగనఁ - గొల్తురు రాజ్జిగతిన్ విజోక్తిచే॥

(111) కా॥ త్రైగుణ్యాచ్చిత లీవికాశరచనా -రత్నా ననాసీనలై
సాగన్ జేయరె నూత్నస్పష్టినిం, మ - జ్ఞానశ్రుతిజ్ఞాతలై
యోగానంద రసజ్ఞులై, జను లిరా - న్యోన్యానురక్తిన్సదా
రాగోద్ధీర సుధావికాయ గణనన్-రాదాకృతిన్ గాన్పఁగఁ॥

(112) త ల క ట్లు

కం॥ రసమయ సంస్తవ మందఁగ
రసనమరఁగ, స్వరరమ, వవరస్పర నరత
ద్రసమవ్యయగ, ధరగన, స
రసశతవత్ర నవయంత్ర రచన నమర్చన్॥

(113) గు డు లు

కం॥ సిరివిరి విరివివి, జిరిదిరి
తిరి, గిరిపీతివి, విరించి - దివికీధితి, నీ
మిరి గీర్తించి, తివిరి శ్రీ
కిరిగీతివి గిరిగిలివిది - కింకిణిపిష్టిన్॥

(114) కొ మ్ము లు

కం॥ మురువును గూర్తును, మునుమును
పురుసులు మాపురు, బుధులును, ములునూపుమునున్
బురుభువుఁగుదుర్పు వెలుగును,
సురూపులు కుహపును పూంచు, చుఱుకును జూతున్॥

(115)

నవాక్షరవిలోపము

పరుషము లానక నియతిని
 సరళమతి నవాక్షరోక్తి సలుపకయే శ్రీ
 పరితృప్తివి. వరవర్ణిని
 వరవరలో. పలుకున నన. నపచితియోనే;

(116)

ఏకాక్షరి

నననే విన్నన నూవివ
 నను, నాననన! నునువన. నానను, నేనె
 న్ననిన ననూనా! నేనీ
 నన నానను నన్ననైన నన నన నొనొ!!

(117)

ద్వ్యక్షరి

మానివి, నీ నామమునే
 మానవి నేమమున నేమ మన్నన నన్నన్
 మామజ్ఞ విమ మానిన నవ
 నై నును సన్నున మన, మన మామని నూనున్!!

(118)

త్ర్యక్షరి

మమతను నేనతి మాసత
 నమిత మతి నవి మత మవిత మానవి నను నీ
 మమతను మాతా! తవి మన
 భుమిత విశాంత నమితమతి నుతినన విమ్మి!!

(119)

ఇచ్చా వాక్య సంఘటనము

భక్తిని సర్వాంగ విదిత
రక్తిని, చందోనిబర్థ రమ్య కుబేచ్చా
శక్తిని బరాత్పరు గొలువ
ముక్తిని బడయంగ నెను మొగడించు మదిన్॥

(120)

ఏకపాది

శ్రీ హరి వితాన మేక పాదాహితమగు
శ్రీ హరి వితాన మేక పాదాహితమగు
శ్రీ హరి వితాన మేక పాదాహితమగు
శ్రీ హరి వితాన మేక పాదాహితమగు

(121)

ద్విపద

సామ మంత్రోక్తిచే శారదా మృతాంశ
మణిత కందింపనొ ద్విప దార్థ మతివి
సామమంత్రోక్తిచే శారదా మృతాంశ
మణిత కందింపనొ ద్విపదా ర్థమతివి॥

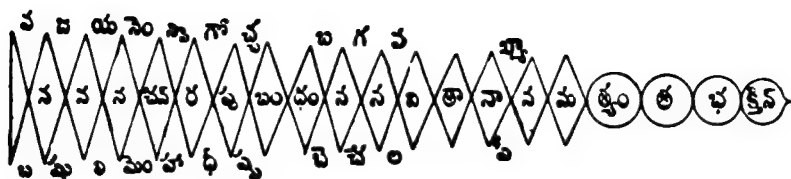
(122)

త్రిపద

సృషికావ్యోక్తి ! శారదా ! త్రిపదయుక్త
పరమ పావని ! కల్యాణీ ! స్వరమహాత్మ!
విఖిలలోకాద్య ! సచ్చంద నిరత ! సుఖద
ప్రణవ రూపిణి ! శ్రీ ధాత్రి ! వాగ్వి థాత్రి॥

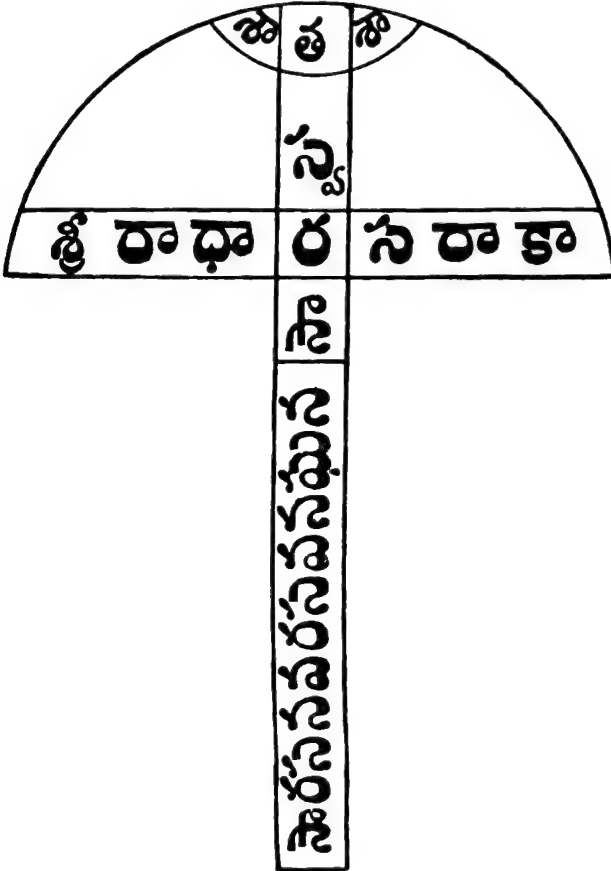
బంధ కవిత్వ విధానము

గోపుచ్చ బంధము

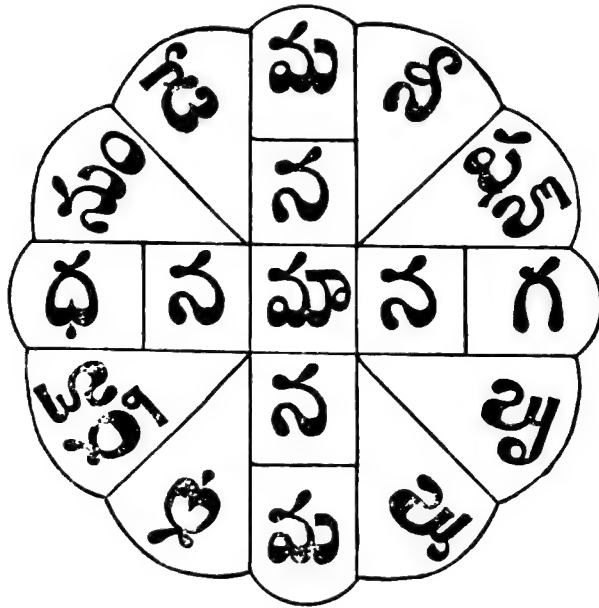
మాలిని:- వనజనయన నెంవన్ - స్సారగో పుచ్చబంధం
 బనమ నలిన మెంచెన్ - హారదీ పుష్పబంధం
 బనగ, నవవితానా - భాన మత్యంతభక్తిన్
 బెనచ నలవి, తానా - పీన మత్యంతభక్తిన్॥

చిత్ర బంధము

కం॥ సారస నవరస వన ఘన
 సారస్వత కాత కాత స్వరదరాశ్రీ
 శ్రీ రాధా రస రాసా
 సారా సరసా నఘ నవ - సరవన సరపాః॥

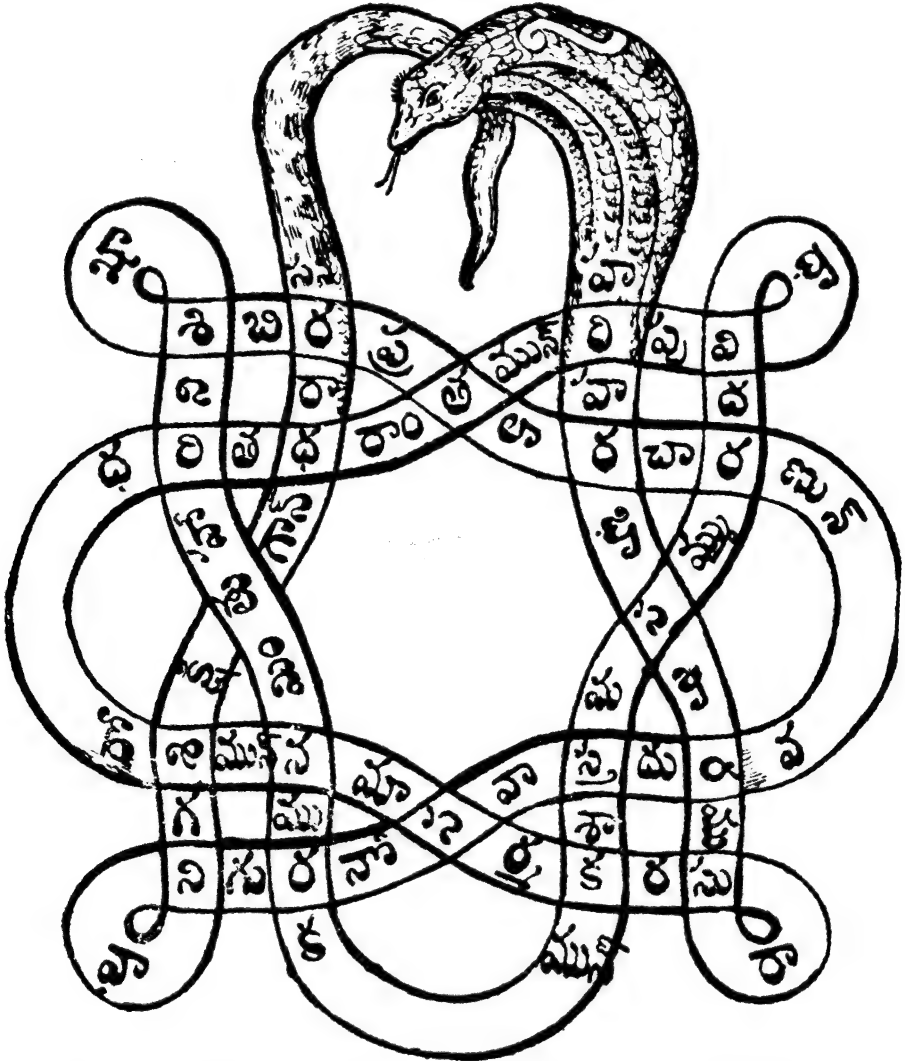
గుచ్చ బంధము

సూత్రము:-

మాన మనీషన్ గనమా
 మానగనోనే మన మా
 మానగ ఫర్తన్ ధనమా
 మాన ధనుందే మనమా॥

కుండలి నాగబంధము

చం॥ హరిహర భాస సౌరము. సు - రాసర కర్మ సమానమున్
 దరితదరాంతమున్ రిపుని - భావిరమ్ము సమప్త కామున్
 కరము న మింతుహారిని శి - భాగిరప్రకలార చారణున్
 పరదుస్తవాసనోరగుని వానిగ శిక్షితుగాన్ ధరారసన్॥

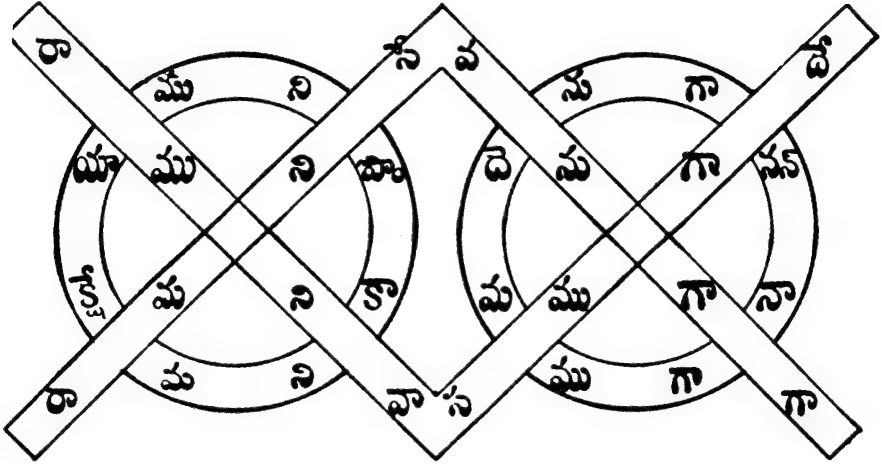
కంకణ బంధము

విద్యున్మాలావృత్తము

మాతా శ్రీ విద్యాలంకార
 భాతా నా దోద్ధి న్నొంకార
 ద్యోతా హ్రింతంత్రీ యంకార
 ప్రీతా గై కామ్మి తై నేతన్॥

మర్థల బంధము

చిత్రపదము :-

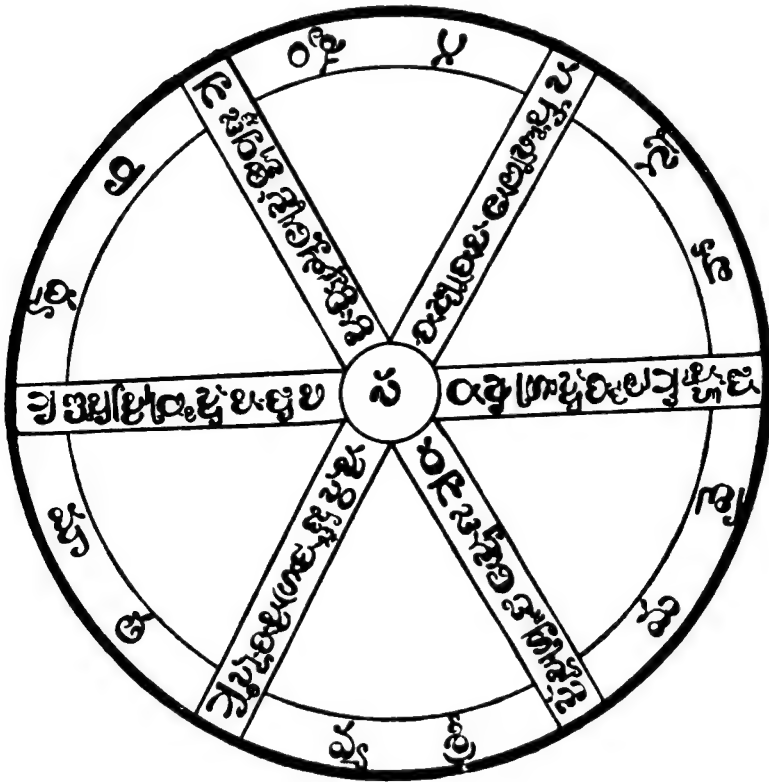
రామని నేవను గాదే
 యామని పొందెను గానన్
 క్షేమని కామముగా, నా
 రామ వివాసముగాగా॥

ఖడ్గ బంధము

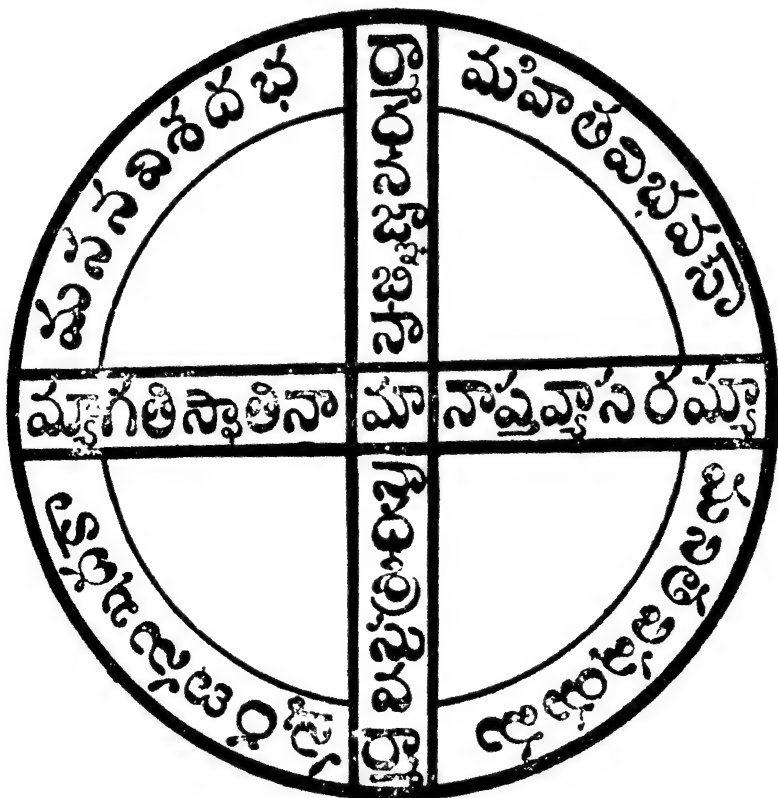
సుగంధి:-రామనామ సామజంబు - గామసీ మనోమగా
 గాముచేటు భక్తవరులు - గాసి బెట్టసాధ్యమే
 మేమరువుగనెల్ల వేళ - మేనుదాలు పందగా
 గారుడంబుదీర్చు నాత్మ - గారుడంపు ఖడ్గమే॥

షట్చక్ర బంధము

కా॥ నవ్యోన్మీరిత పద్మసాధ నమసంజ్ఞా చక్రమద్యస్తగా,
 తవ్యన్ గార్పద సూక్తిసారస విదా - వప్పుర్తిమైవాణిగా
 సువ్యక్తైర్జితనూజగా. రసమధు శ్లోకస్తతిన్ రాజ్ణిగా
 గావ్య శ్రీసుమవైతవోన్మనగ-శృంగా రాద్యగామాతగా॥

అష్టదశ పద్మ బంధము

సగ్ధర :—

మానాతిజ్ఞాన ధర్మా - మహిత విభవసా-మ్యా, రసవ్యా
 ప్రసా మా
 మానాప్తవ్యాసరమ్యా - మహిత విభవ మ - ర్మా -
 వసుశ్రీదనామా
 మానాద శ్రీ సువర్మా - స్మరణ సుఖదకా, - మ్యా -
 గతిస్సాతి నామా
 మానాతిస్సాతి గమ్యా - మనన వికదభ-ర్మా.
 ధనజ్ఞాతినామా॥

సర్వతోభద్ర బంధము

రా	ధా	ర	సా	సా	ర	ధా	రా
ధా	ర	సా	ర	ర	సా	ర	ధా
ర	సా	క	రా	రా	క	సా	ర
సా	ర	రా	ధ	ధ	రా	ర	సా
సా	ర	రా	ధ	ధ	రా	ర	సా
ర	సా	క	రా	రా	క	సా	ర
ధా	ర	సా	ర	ర	సా	ర	ధా
రా	ధా	ర	సా	సా	ర	ధా	రా

రాధా రసా సారధా

ధారసార రసా రధా

రసా కరా రాక సార

సార రాధ ధరా రసా॥

మూలికా బంధము

ప్రమాణః॥ రమానమాన మాన్యమా
ప్రమాణ మాల్య మాగమా
శ్ర మాత్త సూక్తి నూన సూ
క్షమార్థ మార్థ మార్థమై

పరా:- ఈ బంధమునందు చివరనొకంత మార్పు కల్పింపబడెను. అదిదశమున నొక్కవర్ణము గల్గియుండుటచే, చివర కూడ నొకే వర్ణము గూర్చుట సమంజసముగాన మాలికా బంధ రచనయందు, సూత్రము మరియొకసారి తిప్పి ముడి వేయునట్లు 'మార్గ మార్గ్య మార్గమై'యని కూర్చబడినది.

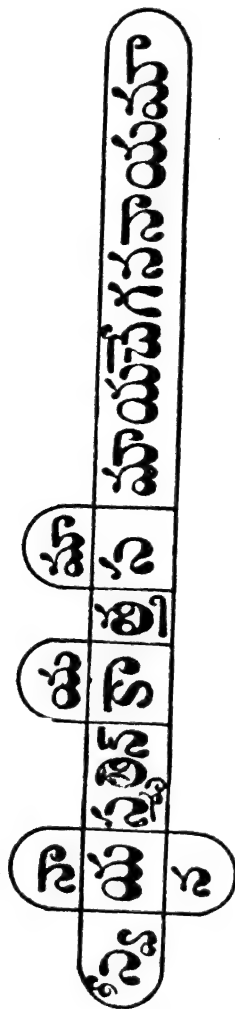
చంపక మాలికాబంధము

V

చం॥ సరసరసారతిన్ బసగు - సర్గసమృద్ధిని పూనికన్, విరు
క్తరుత రుచిన్ రుటమ్ముగ సు - గమ్యగతిన్ వనజాన
నానతిన్
సరసరణిన్ రచింప, జరి - జ స్రజమై స్వరళారధారయై
విరి మురి జేరి మించు విడి - విశ్వవికస్వరవారపారమా॥

క్రురికా బంధము

పరోజ వృత్తము:-

వీయనాయ నయస్మతిన్
కాయకాత్త సమాసమా
మాయచే గన నాయమా
మాయ నానగజేయమా॥

హోడశదళ చక్రము

సింహరేఖామృతము॥

సా మ సా రా . సా ర సా ట్రి
సా మ సా ట్రి . సా ట్రి సా ట్రి
సా మ సా ట్రి . సా ట్రి సా ట్రి
సా, మ సా రా సా ర సా హ్యమ్॥

గర్భకవిత్వ సూచన :-

సృగ్విజీగర్భ భుజంగ ప్రయాతము.

- 1 నమో! కారదామాత! - న్యాసప్రసిద్ధా
దిమౌంకార నాదాంత - దీకాంతి పూతా!
ఉమా శ్రీరమాకీర్తి - తోత్సేధగీతా!
త్వమేవారళ వ్యాప్త - తత్త్వత్మ విద్యా!!

గ ర్భ ప్ర గ్వి జీ పృ త్త ము

- 2 కారదామాత! న్యా - సప్రసిద్ధాది మౌం
కారనాదాంత దీ - కాంతిపూతా! ఉమా
శ్రీరమా నేవితో - త్సేధగీతా! త్వమే
వారళ వ్యాప్త త - త్త్వత్మ విద్యా! నమో॥

శ్రీవాణీ పద్మాంబా రతీ గర్భితోత్పల మాలిక

- 1 ౧॥ భారత భౌమరమ్య వన - భాసిత సారస వానకీర్తితా!
 నీరజ నేమమంది నిను - నీసిత చారుపునీతళక్తిమై
 కారద సామరస్య జన - కాసిత భూరివికారదోక్తిచే
 వారిజ వామగాన వన! - వాసిగఁ గీరితిఁ బాదనెంచెదన్॥

గ ర్భ వా ణీ వృ త్త ము

- 2 భౌమరమ్యవన - భాసితసారస - వానకీర్తితా!
 నేమ మందినిను - నీసిత చారుపు - నీతళక్తిమై
 సామరస్యజన - కాసితభూరి వి - కారదోక్తితో
 వామగానవన! - వాసిగఁగీరితిఁ - బాదనెంచెదన్॥

గ ర్భ ప ద్మా వృ త్త ము

- 3 వనభాసిత సారస-వానకీర్తితా!
 నిను, నీసిత చారుపు - నీతళక్తిమై
 జన కాసిత భూరివి - కారదోక్తిచే
 వన వాసిగఁ గీరితిఁ - బాద నెంచెదన్॥

గ ర్వాం బా వృ త్త ము

- 4 బాసిక సారస - వాసకీర్తితా!
 నీసిక చారువు - నీతళక్తిమై
 కాసిక భూరివి - కారదోక్తిచే
 వాసిగఁగీరితిఁ - బాదనెంచెదన్॥

గ ర్ప ర తీ వృ త్త ము

- 5 సారస వాసకీర్తితా!
 చారువు నీతళక్తిమై
 భూరి వికారదోక్తిచే
 గీరితిఁ బాద నెంచెదన్॥

స్వస్వ భావన

కా॥ తల్లి! కారదు! కారదోక్తి గన వి - ధార్య స్థిరప్రార్థనన్
సల్లాపించితి నమ్మ! మాతృనదృశ - స్వచ్ఛప్రమోద ప్రిద
స్వోల్లేఖంబుమ వేర్చి. చందమున న - ద్యోగప్రభాస్పీత న
వ్యోల్లాభప్రభఁ బల్కఁజేసితివి; త్వద్వ్యాహ ప్రసాదంబునన్॥

కా॥ చందోభాసిత భావసౌష్ఠవ శివో - త్సహ ప్రభావోద్ధతిన్
సందేహస్థితిమావి శంకుఁడతుల - స్వచ్ఛంద శంఖారవ
స్పందంకారము నందిగొచ్చి జనవిన్ - క్రద్ధాప్రపత్తిన్. స్వరీ
కందోద్భూత సహస్రవక్రమున - సాక్షాత్కార నంభ ప్రితై॥

మ॥ కమలాధ్యానమునంది. కావ్యమున హృ - త్కమ్య ప్రకాంఠ
స్వర
ప్రమద ప్రాభవ వైభవంబున. మదంబా ప్రేరితోక్తిన్ రసో
ద్గమనవ్యార్హవచో నిబంధనమె. సందర్భార్థ హంసీనిధా
వమనీషోక్తిగ, స్వాత్మలక్ష్మమును పంథావింతు చందమునన్॥

కా॥ నాదోపాసనజేతు, నాత్మనిరతిన్ - జ్ఞానార్థరాగమ్ము ఛం
దో దవ్యద్గత దివ్యసుక్రతివి న- ద్యోగ ప్రమాణోగ వృ
త్తాదేయంబగు కావ్యగీతమున వి - న్యాసింప హృత్తంత్రులన్
శ్రీదేవీపద పంకజాశ్రయం న - ద్భృంగ ప్రమోదంబునన్॥

కా॥ అద్వైతామృతతత్త్వ భావజనితా - త్మానంద సంపుష్పిమై
సద్వంశ క్రమమెంచి చెప్పకయై, వచ్చందోవిభావాత్త రా
గద్వంద్వంబున, యోగసంభరిత వా - గ్వైద్యగ్య శక్యత్కృతిన్
మధ్యతంత్రము నర్వభూతగత హ - సం వ్యాప్త మంచెంచె
దన్॥

ఉ॥ నక్వర దేహసంకలిత - నామ విశేషములానవాలుగా
విశ్వవిభాసితాత్మనాగి - వేరుగఁబేరునఁ జూపనోప; నే
నీక్వర వంశసంచలిత - హృద్యరసాత్మక విందుచూపినై
కాక్వతనాద సుప్రజవ - సారణినోడు ననంతవాహినిన్॥

ఓం త త్స త్

శాంతి శాంతి శాంతి

సామగాన ప్రియోదాహరణము

ప్ర వే ౩ క

అద్యతనాంధ్ర సాహితీ ప్రపంచమున నాధ్యాత్మికవిద్యాసంపన్నములు నుదాత్తప్రసన్నగంభీరములును గీతి సాహితీ కళాతత్వప్రతిపాదకములును నగు కృతులు వెలువడుచుండుటలేదు, వెలువడినవియైన వ్రేళ్ళపై లెక్కింపదగినవియే. అట్టి యుత్తమరచనలలో నీ “సామగాన ప్రియోదాహరణ” మొకటి.

ఈ కృతిరచయిత్రులు శ్రీమతి బుర్రా కమలాదేవిగారు. వీరిదివరకే ఆంధ్రకవయిత్రీలోకమునకు పరిచితలు, పరిచితలేకాదు. ఇంతవరకు వీరు రచించిన కృతులెట్టి. కవితాగౌరవముచేతను- కావ్యవస్తు విశిష్టతచేతను, నాధ్యాత్మిక విద్యావిజ్ఞానసంపన్నతచేతను ప్రత్యేకముగా నొక విశిష్టస్థాన మలంకరింపఁ దగినవారు. అట్టివారింతకుముందిర్వరు మహాకవియగుదురు.

1. తరికొండ వెంగమాంబ

2. కాంచనపల్లి కనకాంబ

చారిత్రో

3. బుర్రా కమలాదేవి జేర్చి-

ఆంధ్రకవయిత్రీత్రయముగా వృధక్కరింతును. కవయిత్రీత్రయమున గణనీయలగు పై యిరువురితోసమానప్రతిపత్తిగల కమలాదేవి గారిపై రచనాసమీక్ష యిటపై వినుదు.

ఆంధ్రసాహిత్యమునకు ప్రత్యేకవైశిష్ట్యము గడించిన కాలంలో ఉదాహరణకాఖ యొకటి, ఉదాహరణము శతకము, యక్షగానము, దండకము అను నీ నాలుగు సాహిత్యప్రక్రియలును పేరునకు సంస్కృ

తములైనను, తెనుగుననే నవి వర్తిల్లి తెనుగు సాహిత్యప్రతిభనువేషము గావించి, భారతదేశ భాషలలో, సంస్కృతముతో సమానమగు సున్నత స్థానమునుచిరస్థాయిగా లభింపజేసెను- పై నాలుగింటిలోను 'ఉదాహరణకాళి' తక్కిన మూడింటికన్న మిన్నగ మూడుగుణములచేత భాసించినదని చెప్పవచ్చును.

౧. ఇట్టి రచనావిశేషము సంస్కృతనందేగాని తమిళ, కన్నడ, మళయాళ, మహారాష్ట్ర భాషలలో నెందును గానరాదు.

౨. అనువాదముగాక తెలుగున 'స్వతంత్రరచన' అని కంతో క్రిగఁ జెప్పుట కనువైనవి.

౩. సంగీత సాహిత్యములకుగల పరస్పరసంబంధమును, పార్వతీ పరమేశ్వర స్వరూపమువలె, వేత్తెయున్నను, వేకరూపమున సమ్మేళనమును బొందుట.

క్రీ॥ శ॥ 1937 లో నేను రావిపాటి త్రిపురాంతకుని 'త్రిపురాంత కోదాహరణమును,' విపుల పీఠికాదులో ప్రకటించి ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రమున "ఉదాహరణము" అను నొక ప్రత్యేకసాహిత్యకాళి యున్నదని, ఆ కాళి విశిష్టత విరూపించునటులు తెలుగువారికి సాహిత్యప్రక్రియ యునికి తెలియదనియే చెప్పవచ్చును. ఈఉదాహరణములు క్రీ॥శ॥ 1200 ప్రాంతమునుండి ప్రారంభమైనను క్రీ॥ శ॥ 1937 వరకు నేడు శతాబ్దములలో రచితములైన పన్నెండింటిలో నేడుమాత్రము లభ్యముకాగా క్రీ॥ శ॥ 1937 నుండి యిప్పటికప్పుడే పండ్రెండుదాహరణములు వెలసినవి, ఇంకను ముందెన్నిరానున్నవో, వాఙ్మయచరిత్రకారులకు సాహిత్యపరిశోధకులకు ననుకూలముగ క్రీ॥ శ॥ 1950 లో నేను ఉదాహరణ వాఙ్మయచరిత్రము అను పేర నొక సమగ్రచరిత్రను నీ కాళినుగూర్చి ప్రకటించితిని. కాని యది తిరిగి ముద్రితము కాలేదు.

క్రీ॥ శ॥ 1200 నుండి — క్రీ॥ శ॥ 1937 వఱకు నుండునట్లు వాని వివరముల నిచ్చుచున్నాను.

ఉదాహరణము పేరు

కాలము

కవి

క్రీ॥ శ॥

1. విసవోదాహరణము	1220	పాల్కుటికి సోమనాథుడు
2. త్రిపురాంతకోదాహరణము	1380	రావిపాటి త్రిపురాంతకుడు
3. శ్రీవేంకటేశ్వరోదాహరణము	1530	తాళ్ళపాక పెదతిరుమలయ్య
4. హనుమోదాహరణము	1550	చిత్రకవి పెద్దన
5. శ్రీకృష్ణోదాహరణము	1658	అప్పకవి
6. శేషార్యోదాహరణము	1730	బాలకవి అనంతయ్య
7. ముఖలింగేశ్వరోదాహరణము	1898	మచ్చ వెంకటకవి

ఈ క్రిందివి యలభ్యములు

1. హరిహరశ్లేషోదాహరణము	1580	చిత్రకవి అనంతకవి
2. వేంకటేశ్వరోదాహరణము	1670	గణపవరపు వెంకటకవి
3. విశ్వేశ్వరోదాహరణము	1730	ఏనుగు లక్ష్మణకవి
4. రఘునాథీయోదాహరణము	1810	సుదురుపాటి సాంబశివకవి
5. ఉదాహరణరచనము		పోడూరి పెదరామా

మాత్యుడు

క్రీ॥ శ॥ 1907 నాటి

1. నాగేశ్వరోదాహరణము	1938	మందపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రి
ఇది శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావునిగూర్చినది.		
2. గోపాలోదాహరణము	1940	విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
ఇది శ్రీ బెజనాడ గోపాలరెడ్డిగారినిగూర్చినది.		
3. వీరేశలింగోదాహరణము	1948	మధునాపంతుల సత్యనారా
(స్పష్టము)		యణశాస్త్రి
4. శ్రీరామానుజోదాహరణము	1950	చెలమచర్ల రంగచార్యులు
5. శ్రీ ఆంధ్ర లక్ష్మీ ఉదా		

హరణము 1953

6. అన్నమాచార్యోదా

హరణము 1956 తిమ్మావర్ణులకో దండ

రామయ్య

7. విశాలాంధ్రోదాహరణము దివాకర్ల వెంకటాచార్య

8. శంకరోదాహరణము 1957 విద్వాన్ శంకర ప్రసాద్

9. వీరభద్రోదాహరణము 1960 మల్లంపల్లి వీరేశ్వరశర్మ

లఘుకృతి

10. .. బృహత్కృతి —

11. లక్ష్మీనృసింహోదాహరణము 1963 సుప్రసన్నాచార్య

12. సామగానప్రియోదాహరణము — శ్రీమతి బుర్రా కమలాదేవి

“కవిస్థితాధిష్ఠితకాళిదాసా” అనునట్లుగా కమలాదేవిగారి యుదాహరణము పత్రికలో కడపటిది యేయైనను, కవిలా రచనా కమనీయతచేత, భావవిన్యాసముచేత, సంగీతసాహితీ సమ్మేళన ప్రక్రియచేతను, మున్ను వెలసిన వానికన్న మిన్నయగు ప్రత్యేక విశిష్టత గలది, అవిశిష్టత గ్రహింపవలెనన్న మన మావాఙ్మయచరిత్ర నెఱుంగవలెను. అందుకొరకే ముందాచరిత్రను తెలుపుట యావశ్యకమైనది. అంతేకాదు - ఉదాహరణ లక్షణములుకూడ తెలియవలెను.

1. ఉదాహరణములనగా భాషయందుగల నవ విధవిభక్తులను సంబోధనను సుదాహరించునవి.

2. ఇవి ప్రధానముగా దేవతాస్తుతి పరములు; అవెనుక మానవస్తుతి పరములు.

3. ఇందు ప్రతి విభక్తికి ఒక వృత్తము - ఒక కళిక - ఒక ఉత్కళిక లేక ఆర్థకళిక మాత్రమే ఉండవలెను.

4. వృత్తములలో చంపకోశాలములు, శార్దూల సుత్తేభములు వాడవలెను.

5. కళిక - అనగా రగదభేదము - ఇందు ఎనిమిది పాదములు మాత్రమే యుండవలెను. ఉత్కళికయు కళికవలెనే లక్షణముగలిగి

యుండవలెను. వేఱువిధముగా నుండరాదు. ఉత్కృతిక ఏకనమానముగా నుండవలెను.

6. ఈ కళికోత్కృతికలన్నియు సంగీతకాస్త్రాన్నిగుణ్యముగ కాళాంగ ప్రదానముగా నుండవలెను.

7. సార్వవిభక్తికముగా నుదాహరణాంతమున నొక వృత్తము (కార్పూరము) సాధారణముగా నుండును.

8. కవికృతి నామాంకితవద్యము, కవిపేరు, కృతిపేరు నుండును.

పై లక్షణములనుబట్టి చూచినచో రచనలో నొక భాగమున సాహిత్యము, ఒక భాగమున సంగీతము - ఉదాహరణములు.

ఇట్టి పట్టికలనుజూచి, యివి వట్టి కేటలాగువంటివని యనుకొను సాహిత్యవిమర్శకులీనాడు లేకపోలేదు - సాహితీప్రపంచమున గ్రంథ పాఠుగ్ని లేకుండ విమర్శనముచేయుట నేలవిడిచి సామచేయుటవంటిదని వారెఱుంగరు - వారి రచనలకు సంతసించుటయా? లేక వారి అజ్ఞతకు విచారించుటయా?

1. కవిష్టికాదిష్టిత కాళిదాసి - అవియు నవనచ్చును. పాల్కురికి సోమనాథుడు పండితారద్య చరిత్రము - “చెచ్చెర కాళిదాసికిని” అని మార్పరాచి యతిస్థానమున నీటాచము ప్రయోగించియున్నాడు. చా. మ. పృ. కలిగియుండును

వీరిలోను విశేషమున్నది. సంగీతమున మార్గదేశభేదములున్నట్లు చందస్సాహితీరీతులలో గలవు.

చందస్సులో ఉదాహరణలలో వృత్తము - అక్షరచ్చందస్సు మార్గము. రగదలు - మార్కాచ్చందస్సు - దేశి.

ఈ లక్షణముల నొక్కొక్కటి మనము ప్రస్తుతసామగ్గాన ప్రియోదాహరణమునకు నమస్వయించినచో నీ యుదాహరణముయొక్క యుత్కృష్టత తేలవదును.

సాధారణముగ నుదాహరణములు దేవమానవ స్తుతిపరములు. కావి యిందుదాహరణార్థమంతయు సంగీతమునకు సంబంధించినది. ఇందు, మూడువందల రాగములు విభద్ధింపబడి యున్నవి. ఈకారణము చేతనే, నీయుదాహరణమునకు, రచయిత్రి భావస్ఫోరకముగ “రాగ హంసి” అని పేరిడినది. ఈ పటకే ఛందోబుధియందు నోలలాడి సాహిత్యమున “ఛం దో హం సి” యైన కవయిత్రి నేడుదాహరణము నకు ప్రదానాంగమైన సంగీతజగత్తున, విహరించి “రా గ హం సి” యగుటలో నాశ్చర్యమేయున్నది.

పై రాగప్రక్రియచేత సంగీతమునగల సప్తస్వరములకు సరిగా విందు సప్తవిధ విభక్తులును సమతంత్రీస్వరమున సమ్మేళనము జెందినవి ఇది కావ్యప్రబంధములో నెందును గానరాదు, సంస్కృతములో రెండు శతాబ్దులక్రింద నెల్లారి వీరరాఘవకవి యనునతడు శ్రీ రాజూయణమున సప్తకాండములు గావున సప్తవిధవిభక్తులతో సంపుటికరించి, సంస్కృతమున విశేషణ రామాయణమును రచించెను. గాని యిందు సంగీత సప్తస్వరసంప్రదాయమున్నట్లు లేదు. ఈ గ్రంథము అముద్రితము, తంజావూరి పుస్తకశాలలో నున్నది.

విభక్తిప్రత్యయ విశిష్టములు

ఉదాహరణములలో చతుర్థి విభక్తికి మిక్కిలి ప్రాధాన్యము గలదు. ఇది తెలుగున ‘తై’ అను ప్రత్యయరూపమున నుండును. తక్కిన విభక్తులలోనున్న రగడలు - ప్రతి రెండేసి పాదములయందు ననుప్రాస పాటింపబడును. కావి చతుర్థికి నట్లుగాదు. ప్రతిపాదమును ‘తై’ తో అంతమొంద వలెను. కళికయందుననే కాక యుక్తకళికయందును ప్రతిపాదమునందు పాటింపబడవలయును - కావి ఉత్కళికయందు చిన్నపాదమగుటచేతను, ఏకసమాసముగానుండవలయునన్న వియమముండుటచేతను విది రెండు విధములుగా గ్రహింపబడినది.

- 1 విభక్త్యాభాస సంప్రదాయము
- 2 చివరి రెండుపాదములయందే 'తై' నిలుపు సంప్రదాయము.
మొదటిదాని కుదాహరణ.

1. కడు దీనతతో ముదితాపసితై
2. వడినింటికి ఇని వెడ కప్పెరతై
3. కొనియాలు మగల పెనురన్నలతై
4. చనుదెండని విక్రము సేయుటతై
5. నెనుద్రిప్పిన గుండములోపలగై
6. కొవిచన యెప్పటిరూపముగై
7. కొవిగుండయ మెచ్చిన వేల్పునతై
8. వినతపితా మహాపణితల్పునతై

పైదానిలో వాస్తవముగా, తాపసితై రచ్చలతై, సేయుటతై వేల్పునతై, తల్పునతై, అనుచోట 'తై' విభక్తిప్రత్యయము కాని 'తై' కొని అనుదానిలో 'తై' ఇట్లే (5), (7) ఇవి విభక్తిప్రత్యయములు కావుకదా; ఇట్లు విభక్తులవలె భాసింపజేసిన వద్దలికి విభక్త్యాభాసమని పేరు.

అప్పుకవి యట్లుగాక, చివరి రెండుపాదములలో తై పాటించి ఏకసమాన లక్షణమును నిలిపియున్నాడు. దానిని విచ్చుచున్నాను.

చ తు ర్థి - ఉ త్క ి క

తొలిపుట్టువు నోము ఫలంబునవే
బలువిడినను పేదఱికంబునవే
వరికొందల మందుచ్చుటైనంబై
వురికిం బరమానందంబునంబై
కొని యుబ్బుచువచ్చి కలిమిపనికిం

గవియడుకు లొసంగిన బాపనికిం

గలిమిచ్చిన బాలన్నేహునకై

కలుములచే నేలిన కృష్ణునకై

అప్పకవీయము (4-318)

ఈ యుదాహరణమున రెండవ సంప్రదాయము అనగా అప్పకవి సంప్రదాయము పాటించబడినది.

చతుర్థి - ఉత్కృష్టిక :- పిలిచెద దివ్యతరంగిణులన్నిటి

తొలి యమునాకల్యాణిని నన్నిటి

గిరికర్ణిక యా కుసుమప్రియనీ

మరిగొల్వఁగఁ గుసుమావళి దెలిసి

టిని వెడుకదె గోరీప్రియ రిషభం

గిని మంగళకైశి మృదుసుష మాం

గిని మాయా మాళవ గోళసుకై

కావి రాదేన్వరధన పాలినీకై

నా ఉదాహరణ వాఙ్మయమున (పుట 50) నీ విషయమును గూర్చి వ్రాయుచు నుదాహరణ దొరకక పోవుటచే విభక్త్యాభాస సంప్రదాయమే సరియైనదని - అప్పకవిని విమర్శించితిని. కాని నేను శ్రీ కమలాదేవిగారిట్టి లక్ష్యముఠచించి యుండుటచేత నీ యుదాహరణము ననుసరించి రెండవ సంప్రదాయముకూడ సరియైనదేనని గ్రహించితిని. ఆ గ్రంథమునకు పునర్ముద్రణభాగ్యమే లభించిన నీ విషయమువండు చేర్చెదను.

చతుర్థి విభక్తియందీ వియమమీయుదాహరణమున పాటించబడినను. అధునాతపోదాహరణములలో కవిసామ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి గోపాలోదాహరణమున నీ వియమము పాటించబడలేదు. వారు పద్యమున 'పక్కా విచ్చవుంగండుకై' అని 'కై' విభక్తి పాటించినను - కళికోత్కృష్టికలలో 'కొలుకు' పాడినారు.

పంచాన్య సంరావ బిరిరితకాకుట వద్దకర్ణినాళ పటలికొఱకు.
పంచిత దైతేయవక్షాకవాదోగ్ర పాటనాత్తనఖదవార్పికొఱకు.

ఉ త్క ౧౫

బ్రహ్మది సౌరనంప్రణుతి పాత్ర
జిహ్వాకర ప్రాణశక్తికొఱకు -
ప్రహ్లాదనుతాణి ధావభూత
కహ్లాదమారి కారుకొఱకు.

తైకొఱకు చతుర్థ్యస్తా - అని చింతామణి నుండుటచేతను, ఇవి
చదుర్థీవిధక్తి ప్రత్యయములుగా బాలవ్యాకరణమున నీయబడియుండుట
చేతను, విశ్వనాథవాదవయోగించిరి - కాని ఏ పూర్వోదాహరణములలో
'కొఱకు' ప్రత్యయ ముపయోగింపలేదు. కావున విది యుదాహరణలక్షణ
విరద్ధమని చెప్పక తప్పదు. *ఇట్లే తృతీయవిధక్తియందు ప్రాచీనాంధ్ర
వైయాకరణాను సారముగ 'చేత' అను విధక్తి యుదాహరింపబడి
యుండుట విశేషము - (పుట 5) ఈ దృష్టితోఁజూచిన 'సామగాన
ప్రియోదాహరణమున' లక్ష్యశుద్ధి వెల్లడియగు.

య తి ప్రా స వి న్యా స ము

“ కవితనేరపు యతి కూర్పుకై పుడెఁజపు ” అను సూక్తి రెండు
విధములుగా విందు లక్ష్మీభూత మగుచున్నది - 'యతి' సాహిత్యమున
చందస్సునందేగాక - సంగీతమునగూడ గలదు - ఇందొక ప్రత్యేక
వ్యక్తి వర్ణనగాని ఇతివృత్త వర్ణనగాని లేకపోవుటవలనను, రాగముల
పేళ్లన్నియు విందు సంగ్రహింపబడి యుండుటవలనను, యతిప్రాసా
దులయందు మన యిచ్చవచ్చిన పదములను కూర్చవలను పడదు. మఱి

*ఇట్లే - వృత్తములనుపయోగించుటకుమారు - పంచమీ విధక్తిలో కంద
మునుపయోగించి యున్నారు. ఇదియు లక్షణ విరద్ధమే.

యొక విశేషము - రాగములపేళ్లు, చందోవిబంధనలచేత మాఱురూపమును పొందుటకు వీలులేనివి.

రచనలోనిట్టి క్లిష్టపరిస్థితులున్నను, రచయిత్రి - యతిప్రాస విషయమని దాద్రాతముగా పాటించినది యని చెప్పుటలో నతిశయోక్తి లేదు - పొల్లుపదముల బండుకట్టులేదు.

మఱియు శహనలఁబల్కు మధ్యమావతియందు.

ఇది వ్యర్థపదముగాదు - 'అపిచ'అను సంస్కృతభాషా మర్యాద ననుసరించినది.

వరనైంధవిన్ గౌల్య

ధరవనన్పతివిల్య -

ధర - ఇది వ్యర్థపదముకాదు - 'వనన్పతి' ధరయందుగాక మఱెచ్చెట విల్చును - "చిత్తరంజని, దేవరంజని, చిత్స్వరూపిణి, వయనరంజని" యిట్లే పేళ్లను భ్రాంతిసీయకుండ పాదములు నడచును. ఇట్లుచూపిన గృంథమంతయు నుదాహరణముగ నీయవలయును.

ఇందలి పదజాలము కవయిత్రి ప్రాచీన ప్రయోగదక్షిత్వమును సూచించుచున్నవి - 1.

సంస్తావించు	పుట	1	ప్రస్తావించు - అనుటకు
ప్రస్తావించు	..	6	ప్రస్తారశబ్దమునకించు గాగమము
ప్రణాదము	..	-	ప్ర+నాదము
ద్యోతించు	..	11	
నీవల్లన్	..	14	వలను వల్ల శబ్దప్రయోగము
ప్రాచీన కవినమ్మతము.			

ఇందు వృత్తములలో కాద్యాల మత్తేధములే వాడబడినవి, ఒక్క చంప కముకూడ కలదు. ఇది సమంజసమే, ఇందును విశేషము గలదు.

శ్రీ దేవికి - అనగా లక్ష్మికి వాహనము గజము - అనగా మత్తేధము

శ్రీ దేవికి - పరాశక్తికి వాహనము - వ్యాఘ్రము - శార్దూలము
 శ్రీ వాగ్దేవికి వాహనము - హంస కావున రాగ 'హంసి'లోని 'హంసి'
 శబ్దము - వృత్తసందర్భమున సువృత్తతిలకమువలె భాసిల్లినది. ఇది
 ఆక్షర్యందస్సులను గూర్చినది - ఇక మాత్రాచృందః ప్రస్తావన.

కళికోత్కళికలు - రగదభేదములు

కళికోత్కళికలు తాళాంగప్రధానములని యీవఱకు చెప్పియుం
 టిని - ఈయుదాహరణమున కవయిత్రి వానికి పేరులుపెట్టకపోయినను,
 నవి యాయారగదలక్షణములకు తాళలక్షణములకు చక్కగ సరిపోవు
 చున్నవి.

1. ప్రథమావిభక్తి కళిక - వృషభగతిరగద
 ఇది మిశ్రజాతికి చేరినది - అనగా నేడుమాత్రంకు విఱుగును.
 దీనికి తాళముత్రిపుట - ఒకదీర్ఘాక్షరము గురువు రెండులఘువులు.
 1 2 3 4 5 6 7 1 2 3 4 5 6 7 1 2 3 4 5 6 7 1 2 3 4 5 6 7
 మఱియుఁబారతి | గానవారిది | మలయమారుతి | మంజువాహిని
 $7 \times 4 = 28$ మాత్రలు - దీనికి యతిపదునాల్గవ ఆక్షరము తరువార
 కావుమ - మ - మ సరిపోయినది.
 ఉత్కళికలో యరులుండవు - తక్కినలక్షణములు కళికవలెనే
 యుండును.

2. ద్వితీయావిభక్తి కళిక - ద్వీరదగతిరగద -
 ఇది ఖండగతివి అనగా 5 మాత్రంకు విఱుగును.
 జంపెతాళము
 మఱియు ఈ లినినెంతు మదిత్రీమూర్తిగదావి
 పదిమాత్రలైనవెనుక యతి - మ - మ
 తక్కిన పరిగణనము పృథమవలెనే.

1. ఈవివరములకు నా ఉదాహరణ వాఙ్మయము 62-72 పుటలు.
2. తృతీయావిభక్తి కళిక-హయవ్రచార రగద - రూపక తాళము

ఇది త్రిసృగతి - 3 మాతృలకు విలుగును -

మఱియు గీత మూర్తి విరత మవిత ధీర మతిగ చేత.

12 యక్షరము పైనయతి-

3. చతుర్థీవిధక్తి - హరిగతి రగడ - ఏకతాళము

చతురస్రగతివి నడచును. 4 మాత్రలకు విలుగును.

మఱియును కరుణా కరిచా మండియు మణిరం గ నఠాం

తరిగొలు చుట్టకై.

18 అక్షరముపైన యతి-

4. పంచమీ విధక్తి - జయభద్ర రగడ-

ఖండగతి - 5 మాతృలకు విలుగును - జంపెతాళము.

మఱియు శహనలఖల్కు మధ్యమా వతివలన

5. షష్ఠీవిధక్తి - హయప్రచార రగడ - తృతీయా - విధక్తివలె

మఱియు షడ్విధస్వ రూపి మాన వతిగ పలుకు జెలికి.

6. సప్తమీ విధక్తి ఇదియు జయభద్రరగడభేదము-

మఱియు మాళవశ్రీ మాన్య యందు.

హయప్రచారమువలె మూడు మాత్రలకు విలుగును.

7. సంఖోదన - ద్వీరజగతి రగడ. ద్వితీయావిధక్తివలె.

మఱియు భూ పాలోక్త మంగళో దయకాంతి.

ఇట్లు రగడలన్నియు సంగీత సాహిత్యలక్షణ లక్షితములై యున్నవి.

ఇందుదాహరణములో నియతమగు నాయకగుణ వర్ణనలేదు- నాయకీగుణ వర్ణనయున్నది- దీనిని “క్రాన్యోదాహరణ ప్రచార కలిత ప్రాచీన కావ్యాంతర శ్రీవ్యాసక్తిని నాయకీగుణగణ శ్రేష్ఠత్వమున్ దెల్పు” అని రచయిత్రీ సమర్థించినది-

సార్వవిధక్తికము అంకితాంక పద్యములతో సుదాహరణ సంపూర్ణ లక్ష్యలక్షణ సంకలితమైనది. అంకితాంక పద్యము ససాధారణమే- తనినా

మము నాయకుని నామమునందుండును. ఇందు నాయకీ నామముతో కవయిత్రి నామము వ్యంగ్యముగ, వాచ్యముగ నొకేపద్యమున నుండుట కరముమనోహరము.

‘కమలాదేవ మనోహరీ స్వరవిదా’ కమలాసీన-కమలోన్మేషము అనునవి యుదాహృతులు-

ఇట్లేయుదాహరణ బహిరంగ స్వరూపము వివరించుటకే నింతపట్టి నది. ఇక నాంతరంగికమగు సంగీత సాహితీ విశిష్టతను ప్రకాశన మొనర్చుటకు విను మించుగా, నన్నింటికి భాష్యము వ్రాయవలయును. అప్పుడెంత గ్రంథమగునో యోచింపుడు - ఉదాహరణమునకు గొన్నింటిని వినుడు.

౧ సామగానము-ఉదాహరణ పేరిలోలిశేషము-సామశబ్దము-‘సా’ ‘అమః’ అను రెండు శబ్దములసంపుటి. సా - ఋగ్వచకము అమః - గీతీస్వరవాచకము, కావున సామగానమైనది.

౨ దివ్యోద్గీత “ఉద్గీతము” సామవేదముయొక్క సారము.

౩ నవ్యోత్పన్న — వివిక్తనామములు - సంగీతకావ్య సంప్రదాయము ననుసరించిన మారదేశికాగములు.

దీనివివరణమునకు నా ఉదాహరణ వాఙ్మయము (సంస్కరించిన ప్రతి) జూడనగును.

ఈయుదాహరణమంతయు సంగీత శాస్త్రానుభవజ్ఞులగునైరిచితమైనను, సాహిత్యాంగ ప్రధానమైయున్నది.

అప్రయత్నముగ నచ్చటచ్చట శాహిత్యాలంకార గ్రంథములు సూచితములై నవి.

పుట 11 కువలయానందంబు కుల్కనందుః, కువలయానందేషు, మహాప్రసిద్ధుడగు అప్పయదీక్షితులవారి కృతి

పుట 14 స్వరవిదాకావ్యప్రకాశంబు - కావ్యప్రకాశము - సంస్కృతాలం
కారకాత్మమున వింతకన్న ప్రచారముగల గ్రంథములేదు.

ఇంకను, నిందలిరాగములనుగూర్చి, యుపయుక్తములైన సాంకే
తికములనుగూర్చి - గంభీరార్థములనుగూర్చి యెంతయేని వ్రాయఁదగి
యున్నను, కాలస్థలసంకోచముచే విరమించితిని -

ఉదాహరణ వాఙ్మయచరిత్రను బరిశీలించిన వింతదనుక కవులే
గాని కవయిత్రులేవరును నుదాహరణమును రచింపలేదు - కావున నట్టి
కమనీయయశస్సు ప్రథమమున కమలాదేవిగారిదే -

బంగారమునకు పరిమళమబ్బినట్లు - కృతిరచయిత కవయిత్రీ
యగుటయేగాక, కృతికిని నాయిక యే యుండుటయు, ఆనాయిక
శ్రీవాగ్దేవతాస్వరూపమగు - వాగీశ్వరి యగుటయు **విత్యంత** ప్రశంసనీయ
ములు.

శ్రీకమలాదేవిగారు తొలుత

చందశ్శాస్త్రరచనచే - "చందోహంసి" యైరి -

ఉదాహరణరచనచే - "రాగహంసి" యైరి -

ఇకవారు - "రావహంసి"యై రాసిల్లుటకు, "శ్రీచక్రాంతర భాను
కోటిలలిత శ్రీమాత" ననవరతముపాస్తి యొనరించెద -

— ఓంతత్వ —

నిడుదవోలు వేంకటరావు.

